

Foto: Dino Četinić

POVIJESNI KRAJOLIK POTIRNE

Maja Šunjić
Obala 1, br. 23/1
HR 20270 Vela Luka
maja.sunjic11@gmail.com

Primljeno: 19.1.2024.

UDK 631(497.5Vela Luka)(091)

Sažetak: U radu se analiziraju promjene krajolika Potirne od prapovijesti do prve polovice 20. stoljeća. Okosnicu predstavlja franciskanski katastar iz 1836., kao prvi detaljniji kartografski prikaz ovog područja, iz kojeg se vidi da je većina površina u polju korištena za uzgoj ječma, mahunarki i pšenice. Naglasak je upravo na Potirni kao žitorodnom polju. Analiza ranijih povijesnih dokumenata i literature potvrđuje da je Potirna već od zalaska srednjeg vijeka bila prostor namijenjen uzgoju žitarica, a u tom kontinuitetu kultura kroz cijeli novi vijek se iščitava konzervativnost korčulanske komune u gospodarenju prostorom. Ista ta analiza je ukazala na „smjenu“ ranijih mikrotoponima u 20. stoljeću. Tijekom druge polovice 19. st. potirnske oranice su pretvorene u vinograde, a prema sredini 20. stoljeća slijedi nova transformacija u maslinike. Valorizirani su ostaci prapovijesnih gradina i gomila te rimskih imanja u Potirni, temeljem čega je napravljen pokušaj određivanja potencijalnog područja obrade u prapovijesti i antici.

Ključne riječi: povijest krajolika, agrarna povijest, polje, žitarice, franciskanski katastar, Potirna, otok Korčula

Povijest krajolika je poput kaleidoskopa u kojem stojeći pred jednim predjelom u istom trenutku vidite njegov sadašnji i prošli izgled. U toj se potrazi za izgubljenim vremenom, prožimanjem različitih tipova povijesnih dokumenata i arheoloških nalaza kroz analizu ogoljuju recentniji slojevi i pokušava rekonstruirati izvorni krajolik u određenom odsječku povijesti. Potirna fascinira svojim pitomim, pastoralnim ugođajem s maslinicima. Na krševitijem terenu na južnoj strani Donje Potirne (Sutvara) borova šuma sasvim prekriva nekadašnje gomile, 'meje', ograde i ostatke kuća, a ako se u njoj nađete za malo jačeg šiloka proizvodi tutnjavu, koja se onima koji se još nisu susreli s tim zvukom može doimati poput zvuka nadolazeće nevere ili (umišljenog) trka divljih svinja – neospornih vladarica ovog područja. Šuma se u svom krajnjem zapadnom dijelu naglo spušta u prašumu Grdnog dolca, koja je pravi antipod osunčanosti polja koje se nalazi iznad nje. Prije samo dvjesto godina polje, pa i prostor oko njega koristio se znatno drugačije, na način koji danas na Korčuli gotovo da i ne postoji.¹

Geografska odrednica

Potirna predstavlja predjel i naselje na krajnjem jugozapadnom dijelu otoka Korčule. Riječ je o krškoj zaravni – polju, čija se nadmorska visina kreće između 75 i 100 m. Izdužena je oko 2 km u pravcu istok – zapad, a širina varira između 100 i 600 m. Sa sjeverne strane u potpunosti je zatvara brdo Greben (Radić 2005: 23). Jugoistočni dio Potirne omeđuje brdo Gradac, dok su jugozapadni predjeli u potpunosti otvoreni, što gotovo cijelu Potirnu, a osobito njene prisojne predjele čini izložene izrazitoj južnoj insolaciji. Potirna predstavlja posljednje u nizu većih krških udubljenja koja se od vrha Klupca (568 m) na središnjem dijelu otoka Korčule spuštaju prema zapadu (Kalođera 1976: 158; Krklec et al. 2011: 6). Potirnska udolina je nastala na vapnenačkoj podlozi na kojoj se tijekom pleistocena nataložila zemlja crvenica (Borzić 2007: 10). Za razliku od sličnih polja na otoku Korčuli, zemlja na zaravni je iznimno plitka te na najplodnijim

*Potirna fascinira svojim
pitomim, pastoralnim ugođajem
s maslinicima. Na južnoj strani
Donje Potirne borova šuma
sasvim prekriva nekadašnje
gomile i ograde. Za malo jačeg
šiloka ona proizvodi tutnjavu,
koja se može doimati poput
zvuka nadolazeće nevere ili
(umišljenog) trka divljih svinja
– neospornih vladarica ovog
područja.*

dijelovima dubina sedimenta uglavnom ne doseže više od 1,5 m. Na gotovo cijelom polju na površini mjestimično „izbija“ kamen živac. Budući da teren pada od istoka prema zapadu, naslage crvenice najdublje su na zapadnom dijelu (Radić 2005: 13), no tom dijelu prijeti erozija tla kroz „kanjon“ Grdni dolac, koji se na jugozapadnom dijelu Potirne strmo spušta prema uvali Grdača. Iako se ne nalazi na samoj obali, Potirna najlakši pristup moru ima putem nešto dalje uvale Triporte (Radić 2005: 23). U neposrednoj blizini je uvala Grdača, koja je manje povoljna za sidrenje. Osim izrazite osunčanosti, glavna karakteristika Potirne je manjak pitke vode.

Prapovijesni krajolik

Prvi tragovi ljudskog boravka na području Potirne potječu iz mlađih razdoblja prapovijesti. Okosnicu života tijekom drugog i prvog tisućljeća prije Krista čini gradina na brdu Gradac (kota 221,4). Riječ je o velikoj gradini, površine oko 150 x 50 m s vidljivim ostacima nekadašnjeg fortifikacijskog sustava i mnoštvom keramičkih nalaza (Radić 2005: 23-24; Radić & Borzić 2017a: 36-37). Gradina na Gradcu predstavlja jednu od najvažnijih točaka u kontroli pomorske komunikacije na južnoj obali zapadnog dijela otoka Korčule. S nje se nadzire potez od Lastova do Visa te sidrište u uvali Triporte. Izravan kopneni pregled je ograničen na područje

¹ Zahvaljujem se Indiri Mušić i Davidu Padovanu iz Državne geodetske uprave, Ispostave za katastar nekretnina u Blatu na njihovoj pomoći i susretljivosti u pristupu arhivskim podacima; Nikši Petkoviću Borčiću i Ivku Protiću Gardenalu na pojašnjenjima pojedinih toponima.

Potirne, ali kroz kontakt s promatračnicom na Humu i Grebenu posredno ostvaruje nadzor nad Korčulanskim kanalom i zapadnim dijelom otoka Korčule. Ovakva „morska“ orijentacija donekle je neuobičajena za brončanodobne gradine jer su one mahom bile usmjerene na resurse koji se nalaze na kopnu, a ne prema moru, koje dobiva na važnosti tek s razvojem pomorske trgovine s grčkim kolonijama tijekom druge polovice prvog tisućljeća (Perkić 2018: 175). Upravo suprotno, na Gradcu sporadični nalazi iz mlađeg željeznog doba sugeriraju da se život na gradini u tom razdoblju nastavlja puno manjim intenzitetom nego ranije (Radić & Borzić 2017: 18; Radić & Borzić 2017a: 36-37), vjerojatno zbog izdizanja Kopile kao središta zapadnog dijela otoka. Mnoštvo litičkih i keramičkih nalaza na platou zapadno od gradine sugerira da se tu možda nalazilo i naselje (Radić 2001: 29).

Pripadnici zajednice koja je gravitirala gradini na Gradcu ukopavani su u kamenim gomilama koje s juga, zapada i sjevera „okružuju“ polje u Donjoj Potirni. Do sada su evidentirane 44 (Radić 2001: 29 i terenski pregledi 2020. i 2023.)², iako je njihov broj morao biti daleko veći.³ Samo se na položaju Sutvara iznad Grdnog dolca nalaze 24 gomile, što je čini jednom od najvećih prapovijesnih nekropola na Korčuli. Na nju se nešto zapadnije, na istočnim obroncima Glavice sv. Jurja nadovezuje još pet gomila.⁴ Sa sjeverne strane polja, u podnožju Grebena (Podgreben) evidentirano je osam gomila. Sedam gomila je i na zapadnim obroncima Gradca. Zaštitno istraživanje jedne od gomila pokazalo je da se u njenom središtu nalazi kameni sanduk izrađen od ploča i izvana omeđen ovalnim nizom kamenja s nalazima triju pokojnika te zubom konja (Radić 2004: 37-39; Radić & Borzić 2017: 17). Taj je nalaz iznimno značajan u razmatranju gospodarstva, društvenih odnosa i religije stanovnika na početku prvog tisućljeća. On svjedoči o uzgoju konja, statusnog simbola koji je vođe izdvajao u odnosu na ostale pripadnike zajednice, ali ima i simboličko značenje

u posmrtnim i religijskim običajima i vjerovanjima (Radić 2004: 39; Radić & Borzić 2017: 17).

Iako neistraženi, prapovijesni markeri u prostoru su brojni i prilično dobro identificirani. No ono što predstavlja nepoznanicu jest izgled krajolika Potirne tijekom drugog tisućljeća pa sve do kraja 1. stoljeća pr. Kr., kada dolaze Rimljani. Pretpostavka je da je riječ o prostoru s relativno malo ljudskih intervencija, no ne može se reći da u tom krajoliku nema elemenata ljudskog djelovanja. U krškim se krajolicima prva vidljivija promjena površine događa upravo tijekom brončanog i željeznog doba (Kulenović, Glavaš & Kulenović 2021: 620). Potreba za organizacijom prostora vidljiva je ne samo kod fortifikacijskih građevina (gradina) i nekropola, nego i u odnosu između nekropole i plodnih površina, što se jako dobro uočava u Potirni. Prapovijesne gomile obrubljuju i „izbjegavaju“ najplodnije dijelove zemljišta. Stoga je moguće da su ti „ravničarski“ dijelovi Potirne, koji otprilike zauzimaju površinu od oko 5 ha na zaravni zapadno od Humca i oko 5 ha na krajnjem zapadnom dijelu Donje Potirne (nešto sjevernije od položaja Mirje) bili korišteni za ratarstvo i tijekom prapovijesti (slika 1). To ne bi bilo neočekivano s obzirom na činjenicu da su se ilirske zajednice bavile sijanjem žitarica, a nalazi žrnjeva posvjedočeni su na protopovijesnim

Moguće je da su „ravničarski“ dijelovi Potirne, bili korišteni za ratarstvo i tijekom prapovijesti. No ratarstvo teško ide ruku pod ruku sa stočarstvom, koje je nedvojbeno činilo temelj gospodarstva zapadnokorčulanskih lokalnih zajednica u prapovijesti. Stoga moramo pretpostaviti da su plodne površine pod obradom morale suhozidima biti odvojene od stoke.

2 U terenskim pregledima 2020. sudjelovali su Dinko Radić, Marta Kalebota i Maja Šunjić.

3 Pokazuje to primjer gomile uništene tijekom gradnje škole u Potirni (Barčot 2011: 91).

4 Na istočnim obroncima Glavice sv. Jurja (kota 178.5) evidentirano je pet gomila, ali jedna je izuzetno slabo vidljiva i sasvim deformirana, pa nije sasvim izgledno da je riječ o prapovijesnoj strukturi.

Slika 1: Prapovijesni tumuli (žuto) i pretpostavljeno područje obrade zemljišta (tamnožuto) u Potirni tijekom prvog tisućljeća pr. Kr.

lokalitetima na otoku (Zaninović 2007: 263; Radić & Borzić 2017: 17; Borzić & Radić 2021: 353-354). No ratarstvo teško ide ruku pod ruku sa stočarstvom, koje je nedvojbeno činilo temelj gospodarstva zapadnokorčulanskih lokalnih zajednica u prapovijesti. Uglavnom je riječ o uzgoju ovaca i koza (Radić & Borzić 2017: 17-18). Ta potencijalna koegzistencija stočarstva i ratarstva sa sobom nosi problem ulaska stoke na zemljište pod obradom. Stoga moramo pretpostaviti da su plodne površine pod obradom morale suhozidima biti odvojene od stoke. Ograđivanje prostora gdje boravi stoka (*zimjaci*) na Korčuli je poznato iz srednjeg vijeka. No u krajoliku koji danas vrvi suhozidima (*mejama*), teško je razaznati njihov najraniji sloj i odrediti to prvo ograđivanje prostora. Predrimsko korištenje zemljišta u ograničenom opsegu u Potirni pretpostavlja I. Borzić (2007: 239), a podjelu zemljišta kao mogućnost ističe M. Zaninović (2001: 156-157), no prilično je neodređen oko njenog karaktera pretpostavljajući da je mogla biti predgrčka i/ili organizirana po uzoru na onu u Lumbardi, tj. grčka. Iako su tijekom mlađeg željeznog doba postojali kontakti s isejskom zajednicom (nalaz helenističkih posuda s neubiciranog lokaliteta Grač) (Radić 2005: 24), ti se nalazi teško mogu uzeti kao dokaz isejske kolonizacije.

Kao zasebno pitanje treba promatrati brojnost pašnjaka i njihovu dostatnost, što je nužno za zajednicu koja svoj opstanak temelji na stočarstvu, jasno prepoznatom kao temeljnoj gospodarskoj grani. Ta dva problema u bavljenju stočarstvom su gotovo vjekovna jer se njima s velikom pažnjom pristupalo i kasnije, kao što svjedoči Korčulanski statut, čije odredbe jasno ističu potrebu ograđivanja i zabrane ulaska životinja na obradiva zemljišta, odnosno zabranjuju paljenja komunalnih šuma (Šeparović 1987: 94, 100, 103, 148), što je bio uobičajeni način stvaranja novih pašnjaka. Pretpostavlja se da je paljenje šuma tijekom druge polovice prvog tisućljeća pr. Kr. zbog rasta broja stanovnika i posljedične potrebe za većom površinom za ispašu na brdima oko Blatskog polja dovelo do erozije zemlje prema polju i stvaranja periodičnog jezera (Radić & Borzić 2017: 13-14). Problem erozivnih procesa zanimljiv je i za Potirnu jer se, u znatno manjem opsegu, javlja na mjestu gdje su bujice kroz Grdni dolac odnosile zemlju. Ono što se jasno može razaznati jest da su Rimljani problem pokušali riješiti gradnjom zida - brane na početku Grdnog dolca, čiji su ostaci vidljivi i danas (Radić 2005: 27). Zbog toga se prva radikalnija preobrazba krajolika Potirne uglavnom povezuje s kultivacijom koju su proveli Rimljani (Radić 2005:

26; Borzić 2007: 11), a polazeći od pretpostavke da su izvorni krajolik mahom činile mediteranske šume, koje su vjerojatno prekrivale ne samo okolna brda nego i nizinski dio Potirne (Radić 2005: 26). Imajući u vidu potencijalnu dataciju, interpretaciju i učinke erozije u Blatskom polju, tome mišljenju, u vrlo spekulativnom manevru, možemo samo dodati mogućnost da se problem u Potirni javio prije Rimljana, te da nije uzrokovan samo krčenjem (dakle, kultiviranje terena), nego i spaljivanjem šuma za stvaranje novih pašnjaka.

Rimsko imanje

Život te protopovijesne zajednice, a osobito njezin način života u nekoj mjeri je okončan rimskim zauzimanjem otoka 35. – 33. g. pr. Kr. Gospodarska osnova ostaje ista, no život se preusmjerava isključivo na polje na čijem je zapadnom rubu od prvog do šestog stoljeća funkcioniralo jedno od najznačajnijih imanja (*villa rustica*) na otoku (Borzić 2007: 238). Smještajem u podnožju brda s orijentacijom prema jugu, zdravom klimom i u blizini mora, Potirna na prvi pogled ispunjava preporuke rimskih pisaca o izboru lokacije imanja (Cato, I-LII, 1; Varo I, 7). No mogu joj se naći dvije ozbiljne zamjerke: zemljište nije odveć kvalitetno i voda nije dostupna (Cato, I; Varo I - VI, VII, XI). Rimljani su problem nedostataka vode pokušali riješiti gradnjom cisterne, čiji ostaci i danas čine najočuvaniji dio ovog kompleksa. Sukladno mnogobrojnim sličnim primjerima, pretpostavka je da se na ovom „imanju“ uzgajala vinova loza, masline i različite vrste žitarica. Nalazi žrnjeva potvrđuju uzgoj i prerađivanje žitarica u Potirni (Borzić 2007: 247). Ostaci građevinskog materijala i keramike koji se prostiru sve do početka Grdnog dolca otprilike ocrtavaju građevinski kompleks, koji je osim stambene zgrade morao uključivati i gospodarske zgrade. Uz taj se stambeno-gospodarski kompleks u starijoj literaturi obično povezivao i hram Venere Pelagije, no sama situacija na terenu za sada ne upućuje na takvu mogućnost (Radić 2005: 27-28; Borzić 2007: 117). Iako već sama Donja Potirna svojom površinom zadovoljava klasične preporuke od 100 jugera za veličinu imanja (Cato I), vjerojatno su mu pripadala i okolna područja (Radić 2005: 28). Postojanje nešto kasnijeg objekta na Humcu (Radić 2005: 29) upućuje da su obradom, barem u

kasnijem razdoblju, bili obuhvaćeni predjeli oko tog uzvišenja, a vjerojatno i nizinski dio Gornje Potirne. U takvim uvjetima u Potirni je tijekom antike moglo živjeti maksimalno 18 stanovnika ne uključujući robove (Radić 2005: 28). Zbog blizine i nepostojanja sličnih gospodarskih zgrada, moguće je da je ovom imanju pripadala Sitnica, a možda i Kozjača.

U rimsko doba život se preusmjerava isključivo na polje na čijem je zapadnom rubu od prvog do šestog stoljeća funkcioniralo jedno od najznačajnijih imanja (villa rustica) na otoku. Smještajem u podnožju brda s orijentacijom prema jugu, zdravom klimom i u blizini mora, Potirna na prvi pogled ispunjava preporuke rimskih pisaca o izboru lokacije imanja.

U svjetlu prethodno izrečenih pretpostavki o predrimskom korištenju dijela polja u Potirni temeljem njegovog prostornog odnosa s tumulima, svakako treba uzeti u obzir da su Rimljani proširili područje pod obradom, te priveli poljoprivrednoj svrsi zemljište koje se nalazi između te dvije površine, što odgovara poziciji i svrsi gradnje zida na početku Grdnog dolca. Za sada nije moguće reći je li područje krševite zaravni iznad Grdnog dolca (Sutvara) na kojem se nalazi prapovijesna nekropola bilo kultivirano. Izglednije je da je taj prostor kultiviran kasnije. Time se približno ocrta širi prostor rimskog imanja u Potirni (slika 2). Toponim Mirje, kako se danas naziva ovaj predjel, očito je u vezi s ostacima rimskih građevina (*mir*, lat. *murus*). Najraniju poznatu referencu na njih nalazimo u ovjerenom prijepisu dokumenta iz 1450. gdje se taj predio u opisu razgraničenja između privatnog i općinskog zemljišta na području Splažja i Grdnog dolca/luke još uvijek opisno naziva „maxera

Slika 2: Područje obrade zemljišta tijekom 1. – 6. stoljeća (svijetlocrveno). Tamnijom nijansom crvene označena su središta imanja, a crnom su naznačene pozicije rimskog zida (brane) i Sutvare pored Grdnog dolca. Područje središta imanja određeno je prisustvom pokretnih nalaza (građevinskog materijala i keramičkog posuđa).

antiqua“ (doslovno stari zidovi, ruševina, op. M. Š.),⁵ pa je apelativ tek kasnije prerastao u toponim. Kao arheološki lokalitet bit će prepoznat tek u drugoj polovici 19. stoljeća kada pobuđuje pažnju lokalnih povjesničara (Borzić 2007: 17-20, 111).

Pitanje Sutvare

U kasnu antiku ili rani srednji vijek datira se pretpostavljena crkva sv. Barbare, na čije postojanje upućuje toponim Sutvara (Radić 2004: 29). Taj predjel se danas uglavnom poistovjećuje s krševitom zaravni iznad Grdnog dolca. Izuzev činjenice što se radi o ranokršćanskoj mučenici, odnosno titularu uobičajenom za rano kršćanstvo, datacija se temelji na činjenici što je već u 15. stoljeću posvjedočen toponim (Foretić 1940: 360; Šeparović 1987: 164; 132), dok se sama građevina ne spominje, pa je očito već tada bila ruševna. Crkva do danas nije pouzdano ubicirana, no postoje indicije da bi se mogla nalaziti na mjestu kamene gomile neposredno iznad Grdnog dolca budući da, prema kazivanju (N. P. B.), ta lokacija predstavlja

točku uz koju se поближе vezuje toponim Sutvara.⁶ U tom bi slučaju, sudeći prema nalazu kamene gomile bez imalo veziva, crkva morala biti građena u suhozidu. Upravo nas lokalitet Sutvara navodi na pitanje (kontinuiteta) stalnog boravka na području Potirne nakon kasne antike. Jedan od dva spomena Sutvare u 15. stoljeću vezan je uz spor korčulanske općine s nasljednicima gospodina Vidoša Radoslavića iz Sutvare („ser Vidosij Radoslauglik da Sutvara“) (Šeparović 1987: 164; 132).⁷ Vidoš Radoslavić je bio korčulanski plemić (Foretić 1940: 144, 277), pa nije jasna upotreba prijedloga „de“ u njegovom поближем određivanju, a iz kojeg bi se dalo zaključiti da je Sutvara mjesto njegovog prebivališta?! U određivanju točne pozicije Sutvare može nam pomoći navod iz već spomenutog prijepisa dokumenta iz 1450. o razgraničenju privatnih i općinskih zemljišta, u kojem se zemlja nasljednika Vidoša Radoslavića locira na vrh, tj. početak Grdnog dolca („terrenum heredum q. Vidosij Radoslauich quod terrenum est in vertice dicte Vallis Garda Luca“).⁸ Taj opis ne ubicira ostatke crkve, ali

5 HR-DADU-459. Obiteljski fond Arneri, Imovinsko-pravna dokumentacija srodnih obitelji, br. 536 - Ovjereni prijepis dokumenta o razgraničenju zemlje općinske i privatne u Blatu (30. 6. 1450.), kutija 237. Ne može se isključiti ni mogućnost da se ovdje ne referira na ostatke crkve sv. Barbare, ali obzirom da već u tom vremenu raspoložemo samo toponimom, a ne postoji nijedna referenca na građevinu, puno je izglednije da se radi o ostacima rimske *villae rusticae*. O tome se govori u nastavku teksta.

6 Terenski pregled u svibnju 2020., u kojem je pri obilasku lokacije sudjelovao Nikša Petković Borčić.

7 Na Korčuli postoji više lokaliteta Sutvara: u Potirni i Smokvici te otočić Sutvara kraj Lumbarde. Spor je vezan za neodređenu lokaciju na području između Malog Zaglava i Lovišća, pa je riječ o potirskoj Sutvari.

8 HR-DADU-459. Obiteljski fond Arneri, Imovinsko-pravna dokumentacija srodnih obitelji, br. 536 - Ovjereni prijepis dokumenta o razgraničenju zemlje općinske i privatne u Blatu (30. 6. 1450.), kutija 237.

svakako govori da toponim Sutvara treba vezati bliže Grdnom dolcu (sjevernije i/ili istočnije) i na istom mjestu tražiti ostatke crkve, što se poklapa i s gore navedenim kazivanjem o ostacima crkve u gomili. Ponovni spomen toponima nalazimo krajem 18. stoljeća u kupoprodajnom ugovoru sklopljenom u veljači 1798. gdje je predmet prodaje oranica na Sutvari („luoco vocato Suttuarra un terren arrativo“) između Viska Bosnića Bagatele pok. Marka i Ante Bosnića pok. Ivana, a koja je određena međama susjednih čestica u vlasništvu: Franka Plande (?), komune Korčula, nasljednika Kunjašić i udovice Franka Bosnića.⁹ Jedino mjesto koje prema katastru iz 1836. odgovara takvom opisu je upravo na početku Grdnog dolca.¹⁰

Zaboravljeni toponimi

Za razliku od ranijih razdoblja, materijalni ostaci u Potirni tijekom srednjeg vijeka postaju vrlo oskudni ili barem danas nedovoljno prepoznatljivi. Jedina pouzdano datirana srednjovjekovna građevina je crkva sv. Jurja na uzvišenju (kota 178.5) zapadno od Potirne. Naša perspektiva na život u Potirni tijekom kasnog srednjeg vijeka i većeg dijela novog vijeka postaje mahom historiografska i omogućava da je promatramo isključivo u kontekstu poljoprivrede, odnosno uzgoja žitarica. Kasnosrednjovjekovni i novovjekovni pisani izvori spominju Potirnu i okolne predjele (Dokoza 2005: 56, 59; Kalogjera 1978: 399; Kalogjera 1980: 18; Kalogjera 1981: 85, 97; Šeparović 1987: 163-164).¹¹ U usporedbi s vinorodnim predjelima tadašnjeg blatskog konfina poput Male i Vele Krtnje, Velog

U kasnu antiku ili rani srednji vijek datira se pretpostavljena crkva sv. Barbare, na čije postojanje upućuje toponim Sutvara. Jedan od dva spomena Sutvare u 15. stoljeću vezan je uz Vidoša Radoslavića, a toponim bi trebalo vezati bliže Grdnom dolcu (sjevernije i/ili istočnije) i na istom mjestu tražiti ostatke crkve.

poja, Zablaća, Rasohatice, Vrbovice i dr., Potirna se rijetko spominje u notarskim knjigama i spisima mletačke kancelarije koji se tiču prodaje, livela, ostavina.¹² Ipak i ti malobrojni spomeni ocrtavaju prostor na kojem se nalaze oranice („terra arratoria“; „terreno arratorio“), ledine („ledina“) i „grebenasti“ tereni („pertinenza grebanosa“), okruženi prostranstvom šuma („pertinenza boscosa“, „alberi“). Potirna je prošarana tek ponekim stablom masline.¹³ Početkom 18. stoljeća na imanju Ivana Boroja spominju se stabla rogača („tutti gli alberi caroberi“),¹⁴ a 1800. na jednom sterilnom terenu zabilježeno je i stablo kruške!¹⁵

Na uvećanom prikazu tog „deskriptivnog“ plana Potirne ističu se pojedini danas ubicirani i neubicirani toponimi (slika 3). U prvom redu to su *Sutvara, Sv. Juraj, Njivica* (ispod Sv. Jurja), *Zunjeva lokva, Zunjeva njiva, Podgreben, Podgradac, Radušin potok, Grdni dolac, Grdača, Gradac, Splažje, Nožan, Ograda, Zagomilje* i dr.

9 HR-DADU-SCKL-311. Općina Korčula, Liber Instrumentorum Cancellariae Magnifice Communitatis Corzole, knj. 3, f. 74 v – 75 r (23. 2. 1798.).

10 U katastru 1836. vlasnici su: općina Korčula, nasljednici pok. Franka Bosnića, Franko Bosnić pok. Ante i Franko Kunjašić.

11 HR-DADU-459. Fond Arneri, Zbrika pergamena, Ugovor o prodaji zemljišta (1419 ?ili 1389/XXI), 1419/XXI, kutija 269; Posjedi obitelji Arneri i sporovi oko posjeda, Br. 4 a,c,d 1-6,e (uvezano), str. 95, kutija 219; HR-DADU-SCKL-311. Općina Korčula, Fragmenti tri knjige kancelarije općine Korčula (br. 1 – 4), ugovori (?), 1508 – 1509, f. 10r (1508.); Isto, Liber Instrumentorum Cancellariae Magnifice Communitatis Corzole knj. 2, sv. III, f. 129 r- 129 v (26. 5. 1793., br. 424), f. 129 v – 130 r (26. 5. 1793., br. 425); sv. V, f. 195 v – 196 r (22. 11. 1794.), f. 205 v (? 9. 1795.); knj. 3, f. 19 r – v (22. 1. 1796.), f. 74v, 75 r- v (23. 2. 1789.), 160 v (18. 11. 1799.), 185 r (26. 6. 1800.), 188 r (30. 8. 1800.); Isto, Razgraničenja posjeda i prodaje (br. 5) 1719. – 1739., Popis nepokretnih dobara Ivana Boroje (1731.); HR-DADU-SCKL-269. Obitelj Šeman. Obiteljska imovina, popis nekretnina (17. st.).

12 Isto.

13 HR-DADU-SCKL-75. Bilježnici Korčule za mletačke uprave. Serija Oporuke, Oporuka Donka (Bačetića) Bana, br. 652/1763, 25. 10. 1763.; HR-DADU-SCKL-311. Općina Korčula, Liber Instrumentorum Cancellariae Magnifice Communitatis Corzole, knj. 3, 188 r (30. 8. 1800.); Isto, Razgraničenja posjeda i prodaje (br. 5) 1719. – 1739., Popis nepokretnih dobara Ivana Boroje (1731.).

14 HR-DADU-SCKL-311. Općina Korčula, Razgraničenja posjeda i prodaje (br. 5) 1719. – 1739., Popis nepokretnih dobara Ivana Boroje (1731.).

15 Isto, Liber Instrumentorum Cancellariae Magnifice Communitatis Corzole, knj. 3, f. 188r (30. 8. 1800.).

Slika 3: Katastarski plan Potirne iz 1836. s ubiciranim toponimima i naznačenim ravničarskim područjima („Ravno“). Svijetložutom su obojene oranice, prljavobijelom pašnjaci, a sivom bojom šume. Na pojedinim parcelama naznačena su stabla voćaka i maslina. Vinogradi su svijetloružičasti. Crvenom bojom su označene kućice.

Lokalitet *Zunjeva njiva* i *lokva* nam je zanimljiv jer je riječ o vodi koja u Potirni kronično nedostaje. *Zunjeva lokva* se spominje već u katastru Korčulanskog statuta 1427. (Šeparović 1987: 163). Obzirom da lokalitet više nije poznat, u opasci tog izdanja se potencijalno ubicira na Kupinovicu (Isto, 163, n. 7), gdje se zaista nalazi Potirni najbliža lokva. Kao i u slučaju *Sutvare*, ponovni spomen toponima nalazimo u ugovoru iz 1798. gdje je predmet kupoprodaja ledine na *Zunjevoj njivi* („loco vocato Potirna, a Zugneva Gniva quarti due e poplati 10 di ledina“) između Viska Bosnića Bagatele pok. Marka i Ante Bosnića pok. Ivana, a koja je određena međama susjednih čestica u vlasništvu: Ivana Bosnića pok. Franka (dvije čestice), Jerolima Bosnića i Franka Bosnića rečenog Kosića.¹⁶ Time se lokalitet izrijeком smješta u Potirnu. Ova vlasnička struktura *Zunjeve njive* 1798., u kojoj prevladavaju Bosnići, dodatno eliminira spomenutu ubikaciju lokve u Kupinovicu. Naime, samo tridesetak godina kasnije, u katastru iz 1836., na Kupinovici nijedan od vlasnika nije Bosnić! Uz nešto malo oranica i šume na jugozapadnom dijelu Gornje Potirne, Bosnići su zemlju uglavnom imali u Donjoj Potirni. Gotovo je nezamislivo da se vlasnička slika na Kupinovici u tako kratkom razdoblju u potpunosti promijenila. Lokaciju *Zunjeve lokve/njive* stoga treba tražiti na drugoj poziciji. U franciskanskom katastru u Potirni je ucrtana samo jedna cisterna površine 82 m²,

označena kao k. č. 12293 u vlasništvu nasljednika pok. Ivana Cetinića, a ista se kao „vasca“ navodi u upisniku čestica iz 1878. i ponovno krajem 19. stoljeća u popisu voda u kotaru Korčula.¹⁷ Vjerojatno je ubrzo nakon toga presušila jer je na katastarskom planu iz 1906. označena kao pašnjak, a samo dvije godine kasnije jedan teren u blizini je označen „Kod stare lokve“.¹⁸ Na toj poziciji danas nema površinskih ostataka cisterne (gustirne) ni lokve. Obzirom da se 1427. izvorno spominje *Zunjeva lokva*, a tristo godina kasnije *Zunjeva njiva*, u obzir bi trebalo uzeti i mogućnost da je riječ o lokvi koja se zaista nalazila u Potirni, ali je s vremenom zbog zapuštanja ili obrade presušila.¹⁹

Danas nepoznat *Radušin potok* koji se spominje u ugovoru iz 1571. (Kalogjera 1980: 18) vrlo izvjesno predstavlja neki bujični tok koji se od sjevera spuštao prema Grdnom dolcu, odnosno *Gerdidolac*, kako se navodi u najranijim dokumentima (Dokoza 2005: 56, 59). Najniži dio Potirne koji se nalazi sjeverno i sjeveroistočno od Grdnog dolca danas se naziva *Ropa*,²⁰ no taj toponim nije posvjedočen u dokumentima.

*Podgreben*²¹ se odnosi na južne obronke Grebena, dok *Podgradac*²² prije treba tražiti na sjevernim/sjeverozapadnim obroncima Gradca nego na južnim obroncima, poznatima već od kraja srednjeg vijeka pod nazivom *Splažje*, gdje se nalazilo komunalno zemljište.²³ Na Podgradcu se

Danas nepoznat Radušin potok koji se spominje u ugovoru iz 1571. vrlo izvjesno predstavlja neki bujični tok koji se od sjevera spuštao prema Grdnom dolcu. Malo jugozapadnije od Zagomilja, a sjevernije od Mirja, može se ubicirati toponim Nožan koji se spominje krajem 18. st.

16 Isto, f. 74 v, 75 r - v (23. 2. 1789.).

17 DGU, Ispostava za katastar nekretnina Blato, Arhiva, Upisnik čestica zemlje (Protocollo delle particelle del Comune di Blatta), (1878.?).; HR-DADU-SCKL-527. Kotarsko poglavarstvo Korčula, Prospetto delle aque esistendi nelle comuni censuarie del distretto stevrle di Curzola, 28. 3. 1874.

18 HR-DADU-SCKL-1018, Obiteljski fond Petković – Kovač, katastarski planovi Potirna 1906.; HR-DADU-SCKL-157. Kotarski sud u Blatu, 2. Ostavinski spisi, br. A 163/8.

19 Sličan proces u novije vrijeme se dogodio s lokvom na Kalini, kazivanje Nikše Petkovića Borčića, 2023.

20 Kazivanje Nikše Petkovića Borčića, 2023.

21 HR-DADU-SCKL-311. Općina Korčula, Liber Instrumentorum Cancellariae Magnifice Communitatis Corzole, knj. 2, sv. III, f. 129 r - v (26. 5. 1793., br. 424); sv. V, f. 205 v (? 9. 1795.); knj. 3, 188 r (30. 8. 1800.); HR-DADU-SCKL-75. Bilježnici Korčule za mletačke uprave. Serija Oporuke, Oporuka Donka (Bačetića) Bana, br. 652/1763, 25. 10. 1763.

22 HR-DADU-SCKL-311. Općina Korčula, Liber Instrumentorum Cancellariae Magnifice Communitatis Corzole, knj. 2, sv. V, f. 195 v - 196 r (22. 11. 1794.)

23 HR-DADU-459. Obiteljski fond Arneri, Imovinsko-pravna dokumentacija srodnih obitelji, br. 536 - Ovjereni prijepis dokumenta o razgraničenju zemlje općinske i privatne u Blatu (30. 6. 1450.), kutija 237.

spominje ledina prekrivena šumom i šipražjem s po jednim stablom masline i rogača, uključujući i pripadajuće zemljište koje se proteže sve do vrha brda. Prapovijesna gradina na brdu Gradac je na katastarskom planu iz 1836. označena toponimom *Gradina*, koji danas nije u upotrebi.

Toponim *Zagomilje*²⁴ spomenut u dokumentu iz 1731. bi se, prema vlasničkoj strukturi opisanih čestica (Ivan Boroje, nasljednici Marka Boroje, nasljednici Franulović i Ivan Gavranić), a usporedbom s franciskanskim katastrom iz 1836., trebao nalaziti zapadno od zgrade škole (otprilike k. č. 12414 prije podjele).²⁵ Malo jugozapadnije od *Zagomilja*, a sjevernije od *Mirja*, može se ubicirati toponim *Nožan* koji se spominje krajem 18. st. („pertinenza boscosa e grebanosa [...] posta in Potirna luoco denom. Nozni“), ponovno 1832. („item in Potirna luogo detto Nosni“) i 1935. („u predjelu Potirna zvato „Nožan““).²⁶

U mnoštvu ograda čini se gotovo nemoguće odrediti pobližu lokaciju toponima *Ograda*, koji se spominje početkom 18. stoljeća.²⁷ No vlasnička struktura dviju oranica sa stablima maslina, koje se, prema popisu imanja Ivana Boroje iz 1731., nalaze „in Potirna in Ograda“ vrlo je slična onoj koju nalazimo u katastarskim podacima 1836. godine, pa bi Ogradu trebalo smjestiti sjevernije od Humca, na nekadašnjem imanju Kunjašić (danas Marinović).²⁸

Toponim *Karšinčica* spominje se u 18. st. na području Sitnice, a u dva navrata tijekom 19. stoljeća kao *Karčinščica* i *Karšiščica* u posjedu Bosnića u Potirni, pa ga se vjerojatno može tražiti negdje između Potirne i Sitnice.²⁹

Osim *Karčinščice* početkom 19. stoljeća se spominje niz mikrotoponima u Potirni koji su danas iščezli iz upotrebe: oranica s maslinom i dva rogača na Potkutišću ili Potkučišću (*Podcutifchie*), grižasti teren s oranicom i dvije masline na/u Takanu (*Tacan*), oranica na Kopazju (*Kopazje*), oranica na lokalitetu Barkotinski laz (*Barcotinskilaz*).³⁰

Na početku 19. stoljeća na katastarskom planu bilježe se toponimi *Borčić* i *Šimunović*, po prvim kasnonovovjekovnim stalnim stanovnicima. Sjeverozapadnije od Kupinovice, a ispod Marinovića dolca početkom 20. stoljeća se spominje lokalitet *Marčin laz*.³¹ U tom će se razdoblju javljati sve više toponima koji se izvode od prezimena ili nadimaka pojedinih rodova poput: *Halića laz*,³² *Kunjasovo*, *Brščanovo*,³³ te *Bajčevo*, *Tripičino*, *Šarenkova njiva*, *Kovačevo* i *Tabaina laz*.³⁴ U dokumentima 20. stoljeća još se bilježe *Banda* i *Ravno* te *Kod*

24 HR-DADU-SCKL-311. Općina Korčula, Razgraničenja posjeda i prodaje (br. 5) 1719. – 1739., Popis nepokretnih dobara Ivana Boroje (1731.)

25 Rod Boroje je 1836. prema podacima iz upisnika čestica zemlje u Potirni imao svega tri čestice. Ova situacija odgovara k. č. 12414 čiji su vlasnici nasljednici pok. Ivana Boroje (!). Uz nju leži k. č. 12432 u vlasništvu Nikole Gavranića. U neposrednoj blizini nema Franulovića.

26 HR-DADU-SCKL-311. Općina Korčula, Liber Instrumentorum Cancellariae Magnifice Communitatis Corzole, knj. 2, sv. III, f. 129 v – 130 r (26. 5. 1793.); HR-DADU-SCKL-157. Kotarski sud u Blatu, 2. Ostavinski spisi, br. E 27/1832., A 53/11 (Ostavina Antuna Farčića Priše pok. Petra); HR-DADU-SCKL-999. Obiteljski fond Tabain, Pravno posredništvo Nikole Tabaina, Spisi obitelji Farčić-Priša, Kupoprodajna pogodba šumskih proizvoda (22. 8. 1935.).

27 HR-DADU-SCKL-311. Općina Korčula, Razgraničenja posjeda i prodaje (br. 5) 1719 – 1739, Popis nepokretnih dobara Ivana Boroje (1731.)

28 Prema podacima iz dokumenta s popisom nepokretnih dobara Ivana Boroje 1731. jedna od predmetnih oranica na Ogradi je bila u zajedničkom vlasništvu Ivana Boroje, Petra Žanetića i nasljednika pok. Marka Boroje, a okružena česticama u vlasništvu Viska Franulovića i Marina Milata, dok je druga oranica bila okružena česticama čiji su vlasnici Marin Andrijić i udovica Ante Boroje. Neznatno izmijenjen, takav opis prema situaciji u katastru 1836. odgovara samo navedenoj poziciji.

29 HR-DADU-SCKL-75. Bilježnici Korčule za mletačke uprave. Serija Oporuke, Oporuka Marina Prizmića, 2. 4. 1741. ; HR-DADU-SCKL-157. Kotarski sud u Blatu, 2. Ostavinski spisi, Ostavina Franka Bosnića (E 27/1832.) i Ostavina Franka Bosnića Kovačića Pulente (IV-404/1880.).

30 HR-DADU-SCKL-157. Kotarski sud u Blatu, 2. Ostavinski spisi, Ostavina Franka Bosnića (E 27/1832.). Prema kazivanju Ivka Protića Gardenala (2023.) *Kopazje* vjerojatno odgovara toponimu Kopače, smještenom između obronaka Gradine i Čelinjaka. Možda se *Barcotinskilaz* može čitati i kao Barčotinski, tj. vezati uz prezime Barčot (op. MŠ).

31 HR-DADU-SCKL-999. Obiteljski fond Tabain, Pravno posredništvo Nikole Tabaina, Spisi obitelji Farčić-Priša, Kupoprodajna pogodba šumskih proizvoda (22. augusta 1935.).

32 Halića laz (od Stipković Halić) nalazi se istočnije od Rope (kazivanje Tonka Barčota, prema kazivanju Milke Andrijić Malandrin rod. Andrijić Čučera (1920. – 2009.)). Moguće je da ovaj toponim ipak stariji jer su Stipkovići na tom predjelu zabilježeni u katastru 1836.

33 HR-DADU-SCKL-157. Kotarski sud u Blatu, 2. Ostavinski spisi, br. 53/1945, Rješenje o nasljeđivanju Petković Borčić Donka pok. Antuna; Kunjasovo se odnosi na više mikrolokacija u Potirni koje su držali Kunjašići. Brščanovo dolazi od prezimena Marinović-Brščan.

34 Od prezimena Bačić-Bačac, Franulović-Tripica, Marinović-Šarenko, Petković-Kovač i Tabain. Bajčevo i Tripičino su mikrolokacije na istočnim obroncima Glavice sv. Jurja. Šarenkova njiva je jugozapadno od Trga sv. Jurja (križanje) prema Triporte. Tabaina laz se nalazi zapadno od Rope (kazivanje Nikše Petkovića Borčića, 2023.).

Spomeni oranica i ledina u dokumentima potvrđuju da je Potirna od kasnog srednjeg vijeka bila prostor u privatnom vlasništvu, namijenjen prvenstveno uzgoju žitarica. Vjerojatno u tome treba tražiti razlog zbog kojeg se spominje rjeđe od nekih drugih predjela. Uzgoj žitarica je bio zahtjevniji i manje isplativ od vinogradarstva, pa zacijelo i manje privlačan za akviziciju.

*Cvitanke.*³⁵ Taj će noviji sloj toponimije prevladati i gotovo u potpunosti prekriti kasnosrednjovjekovnu i novovjekovnu toponimiju.

Naravno, prikazati svu toponimiju jednog predjela je nemoguć zadatak – u nekom trenutku zalazimo u rodovsku, obiteljsku sferu s nizom mikrotoponima, koji su poznati samo užem krugu ljudi. Primjer je inventar priložen smrtnici Petra Marinovića Šarenka pok. Ante iz 1908. godine, gdje se na zapadnom dijelu Donje Potirne spominje *Pod i Na kućicu* (oko sklopa kuća Marinović Šarenko), *Debela maslina, Lazi, Kod stare lokve*, itd.³⁶

Na širem području Potirne izvori još spominju: *Kozjaču, Šaknjarat, Kalinu, Lovišća, Vurančak, Lađu, Slatinu, Mali Zaglav, Grščicu, Grčku glavu* (Dokoza 2005: 56, 59; Kalogjera 1980: 18; Šeparović 1987:

163-164).³⁷ *Njivica* ispod Glavice sv. Jurja bila je tijekom cijelog srednjeg i novog vijeka komunalno, odnosno općinsko zemljište namijenjeno sisanju žitarica (Šeparović 1987: 163).³⁸

Uzgoj žitarica u srednjem i novom vijeku

Spomeni oranica i ledina u dokumentima potvrđuju da je Potirna od kasnog srednjeg vijeka bila prostor u privatnom vlasništvu, namijenjen prvenstveno uzgoju žitarica. Vjerojatno u tome treba tražiti razlog zbog kojeg se spominje rjeđe od nekih drugih predjela. Uzgoj žitarica je bio zahtjevniji i manje isplativ od vinogradarstva (Dokoza 2009: 59), pa zacijelo i manje privlačan za akviziciju.

Za početak, zemlju je trebalo izorati i pripremiti za sjetvu. Možemo pretpostaviti da su na pristupačnijim i manje kamenitim terenima za oranje korišteni volovi, dok se na krševitijima i ograđenima ručna obrada čini jedina moguća. U Blatu (ili Blatskom konfinu)³⁹ je sredinom 18. stoljeća bilo 110 goveda i 30 volova za oranje (Marinović 1995: 92). Korištenje krupne stoke također je nužno za kvalitetno i obilno gnojenje, bez kojeg je nemoguće postići kvalitetan urod, osobito u slučaju pšenice, što znači da uzgoj žitarica i stoke ne idu jedan bez drugog, ali istodobno seljaka/prostor dovode u „začarani krug“ kome dati prednost: pašnjacima ili oranicama (Braudel 1992: 114-115). Sve su to univerzalna, životna pitanja, kojima se na lokalnoj razini vrlo detaljno bavi Korčulanski statut. Osim za oranje, volovi su, prema kazivanjima iz 20. stoljeća, korišteni i za vršenja žita na guvnu (Barčot 2018: 4), no zrna su se mogla odvajati i udaranjem. Požete žitarice su se odmah vršile na guvnima. Početkom 19. st. dva su bila u Gornjoj Potirni, a jedan u Donjoj. Danas njihovi ostaci nisu vidljivi, pa su vjerojatno bili zemljani. Arhitektura poljskih kućica, koje su i danas očuvane, upućuje da u Potirni nije bilo klasičnih spremišta za žito, izdignutih iznad zemlje. Očito je

35 HR-DADU-SCKL-157. Kotarski sud u Blatu, 2. Ostavinski spisi, br. 53/1945, Rješenje o nasljeđivanju Petković Borčić Donko pok. Antuna; HR-DADU-SCKL-694. Narodni odbor općine Vela Luka, Financije - porez na promet nepokretnosti i prava, Kupoprodajni ugovor između Frane Surjan Bilac rođ. Petković i Mare Šeman (7. 11. 1954.). Prema kazivanju Nikše Petkovića Borčića, Banda se nalazi sjevernije od Borčića, na obroncima Grebena, a Ravno ispod kuća, kod današnje trafostanice. Kod Cvitanke se nalazi na k. č. 12439 i 12448, k. o. Blato, jugoistočno od zaselka Šimunović.

36 HR-DADU-SCKL-157. Kotarski sud u Blatu, 2. Ostavinski spisi, br. A 163/8.

37 HR-DADU-SCKL-311. Općina Korčula, Liber Instrumentorum Cancellariae Magnifice Communitatis Corzole, knj. 2, sv. III, f. 129 v (26. 5. 1793.); sv. V, f. 195v-196r (22. 11. 1794.); knj. 3, f. 19 r – v (22. 1. 1796.), f. 74v, 75 r – v (23. 2. 1789.); 160 v (18. 11. 1799.)

38 HR-DAST-152. Arhiv mapa za Dalmaciju, Blato – Blata (kotar Korčula I, Corzula), originalni katastarski planovi

39 U ovom razdoblju već treba uzeti u obzir da je dio stanovništva živio i u Veloj Luci.

da je žito privremeno, tijekom žetve, pohranjivano u „sjenicima“, kojih je 1836. u Potirni zabilježeno pet, dok se slama preostala nakon vršidbe u „sjenicima“ možda mogla i duže držati. Za prijevoz žita do Blata ili Vele Luke vjerojatno se koristila tegleća stoka, koje je polovicom 18. stoljeća zabilježeno čak 403 komada (Marinović 1995: 92), no za pretpostaviti je da je žito do fontika u Korčuli odvoženo brodovima. Zrna su se mljela ručnim mlinovima – žrvnjevima. Plemićke obitelji u Blatu su polovicom 18. stoljeća imale 86 takvih žrvnjeva (Marinović 1995: 92). Ječam se u 19. stoljeću prevozio u mlinove u Solinu, kako je poznato iz dokumenta iz 1842. godine (Barčot 2018: 14, n. 40).

Na karti Korčule nepoznatog autora iz mletačkog arhiva (Mirošević & Faričić 2022: 111-114) zapadni dio otoka je izrazito naglašen, osobito područje Vele Luke, čiji su pojedini predjeli poput Bradata detaljno prikazani, a svojim značajem možda čak i prenaplašeni. Karta, koju bi možda prije trebalo datirati u 18. nego u drugu polovicu 16. i prvu polovicu 17. stoljeća, uopće ne prikazuje Potirnu, već samo obližnji Poplat, čiji je agrarni značaj u odnosu na Potirnu zanemariv, pa ne postoji objašnjenje za ovu nelogičnost. U blizini su istaknute uvale Grdača i Veli Zaglav te Šaknjarat uz kojeg je naznačeno da je riječ o komunalnom zemljištu.

No već prvi pogled na kolorirani katastarski plan Potirne iz 1836. (slika 3), kao prvi detaljni kartografski prikaz ovog područja, govori da je gotovo cijeli nizinski dio bio prekriven oranicama, te potvrđuje kontinuitet obrade i kultura posvjedočen u kasnom srednjem i ranijim razdobljima novog vijeka.⁴⁰ U tom višestoljetnom načinu gospodarenja prostorom Potirne najbolje se očituje konzervativnost korčulanske komune. Ona je, kao i većina ostalih dalmatinskih komuna, morala kočiti nastanak novih vinograda i težiti očuvanju postojećih oranica, kao labavog jamstva borbe protiv gladi (Šeparović 1987: 97; Dokoza 2009: 63). No tu željenu samodostatnost nikada nije mogla postići jer je za potpunu opskrbu otoka žitaricama ovisila o uvozu (Dokoza 2009: 87 – 88). Želja za samodostatnošću u snabdijevanju žitaricama nije korčulanska specifičnost – gradovi diljem Europe

Na oko 42 ha oranica u Potirni početkom 19. stoljeća se sadio ječam, mahunarke i pšenica. Zbog slabije kvalitete tla i nedostatka gnojiva, zemlja se morala odmarati čak dvije godine uzastopce, te je označena kao tek četvrta klasa zemljišta. U Potirni je početkom 19. stoljeća bilo tek nešto malo maslina i voćki.

nastoje osigurati proizvodnju žita na „domaćem terenu“, najčešće u krugu od 20-30 kilometara (Braudel 1992: 123). Sijanje žita ipak nije bilo samo ograničeno na zadržavanje postojeće oranice ili, kako to V. Foretić zapaža, „oranici koja je odavno služila za tu svrhu“, već se poticalo krčenje zemljišta i/ili paljenje niskih šuma za nove sijanice (1940: 277). Potvrđuje to i katastarski plan iz 1836. Brda oko polja u Potirni bila su podijeljena na „stupove“ ili trake s više čestica jednog vlasnika, koji zahvaćaju padine brda i njihove rubne dijelove, u kontaktu s poljem. I dok na česticama na padinama još uvijek raste šuma, na česticama u kontaktnoj zoni s poljem se uzgajaju žitarice. Riječ je o manjim česticama za koje je sasvim evidentno da su izvorno činile jednu cjelinu s gornjom česticom i vrlo vjerojatno su iskrčene naknadno, a njihova kultivacija svakako je kasnija od one u polju. Daljnje krčenje na višim terenima vjerojatno u tom trenutku ne bi ni imalo smisla jer žitarice tamo ne bi ni mogle uspijevati.

Na oko 42 ha oranica u Potirni početkom 19. stoljeća se sadio ječam, mahunarke i pšenica.⁴¹ Zbog slabije kvalitete tla i nedostatka gnojiva, zemlja se morala odmarati čak dvije godine uzastopce, te je označena kao tek četvrta klasa zemljišta.⁴² Sličan je režim vladao i na ostalim

40 Kao referentna godina uzeta je 1836. jer su u tu godinu datirani originalni katastarski planovi. Izmjera je rađena 1835. Zapisnici/upisnici čestica su iz 1837., dok je ekonomski opis iz 1844.

41 HR-DAST-152. Arhiv mapa za Dalmaciju, Blato – Blata (kotar Korčula I, Corzula), Ekonomski opis iz 1844. godine, Protocollo di classificazione dei Terreni del Comune di Blatta assunto in data di oggi a senso delle prescrizioni del N. 37 dell'istruzione relativa ai lavori preliminari per l'estimo censuario; Zapisnik čestica zemlje iz 1837. godine

42 Isto.

žitorodnim poljima poput Poplata, Kaline, Njivice pod Sv. Jurjom, Sitnice, Bradata i Pojica, za koje kvalifikacija četvrtom klasom još više iznenađuje obzirom na to da pojedina od njih imaju izrazito „debelu zemlju“. To očito znači da se početkom 19. stoljeća pri uzgoju žitarica koristio sistem ugara, a ne rotacije kultura, koju bismo možda i očekivali obzirom na mogućnosti koje u obnavljanju kvalitete zemljišta pružaju mahunarke poput boba ili sikirice (ozimog graha). Neuobičajeno je što većina pšenice nije dolazila sa zemljišta u ovim poljima (Potirna, Bradat, Sitnica, Pojica, Poplat), nego s onih prve kategorije, razasutih po različitim predjelima Vele Luke i Blata. Iako prekrivena oranicama, Potirna, zasigurno nije bila korčulanska žitnica. Ta varljiva titula ipak je pripadala Blatskom polju. Bez obzira što je tada još uvijek funkcioniralo kao periodično jezero, nema sumnje da je u stoljećima koja su prethodila njegovom isušivanju početkom 20. stoljeća, u sušnim ljetnim mjesecima omogućavalo fascinantno brz rast žitarica u svega pedeset dana, kako je poznato iz opisa Blata iz polovice 16. st., a neizravno potvrđeno putopisom iz 18. stoljeća, prema kojem se „na najplodnijem polju Blata, na jakom i debelom zemljištu mnogo [...] siju žitarice“ (Dokoza 2003: 123, n. 29, 125, n. 36). Početkom 19. stoljeća na Blatskom polju sijalo se većinom proso i nešto manje „ljetni“ ječam (*orzo estero*, vjerojatno jari ječam, op. M. Š.).⁴³ U tom smislu kvalifikacija Blatskog polja kao žitnice prvenstveno se temelji na veličini obradivih površina i dobrim urodima u godinama kada se moglo saditi, a ne na kvaliteti kultura jer se na njemu očito nije sadila pšenica. Dalo bi se zaključiti da je Blatsko polje donekle kompenziralo mirovanje tla u poljima. Ovome možemo samo dodati da je, za razliku od Potirne i drugih polja, korištenje Blatskog polja bilo puno neizvjesnije budući da se pojedinih godina voda nije u potpunosti povlačila, te su neke lokacije i dalje bile neupotrebljive.⁴⁴ Stoga ne čudi što je zadržavanje oranica na području s puno škrtijom zemljom poput Potirne bio imperativ.

U Potirni je početkom 19. stoljeća bilo nešto malo maslina i voćki.⁴⁵ To nisu bili pravi nasadi jer nije zabilježen nijedan maslinik ili voćnjak, već su se na pojedinim oranicama i ledinama uz masline i voćke sadile žitarice i mahunarke. Ukupna površina takvih miješanih parcela u Potirni je bila oko 7,5 ha, no broj stabala na njima nije poznat. Masline se bilježe na oranicama i ledinama, na ukupnoj površini od 5 ha. U izvještajima se ističe da su raštrkane i u osrednjem stanju.⁴⁶ Vrste voća nisu pobliže određene, pa možemo samo pretpostavljati da je riječ o stablima koja ne zahtijevaju puno vode poput već posvjedočenog rogača. U cijeloj Potirni su 1836. bila svega tri vinograda, ukupne površine 0,5 ha. Nalazili su se isključivo uz stambene kuće u predjelima Borčić i Šimunović, te u Marinovića docu. Upravo je uzgoj vinove loze u sklopu udaljenih posjeda na kojima se stanovalo (selišta) specifičnost otoka Korčule zabilježena još u srednjem vijeku (Dokoza 2009: 24).

Nepoznanice i promjene u strategiji korištenja zemljišta

Nije poznato na koji je način i u kojem opsegu zemljište u Potirni korišteno tijekom ranog i razvijenog srednjeg vijeka. Nema sumnje da je samo polje, odnosno njegov središnji dio (u slučaju Potirne možemo čak reći središnji dijelovi) bio najzanimljiviji i najjednostavniji za obradu, pa se pretpostavlja da je novopridošlo slavensko stanovništvo najranije „zauzelo“ upravo te „ravničarske“ prostore (Dokoza 2009: 15 – 22). Je li polje do toga vremena održavano kultiviranim ili je bilo zapušteno nije poznato, pa nam pitanje kontinuiteta između posvjedočenog kasnoantičkog krajolika i onog ranosrednjovjekovnog predstavlja nepoznanicu. Identificirana rimska imanja u Potirni (Mirje i Humac) nisu istraživana, no analogije s ostalim rimskim imanjima, a osobito onima na Korčuli, ukazuju na to da se ovdje u rimsko doba prakticirao uzgoj vinove loze i maslina, između kojih su se sadile žitarice (Borzić 2007: 246 – 248; 324).

43 Isto, Ekonomski opis iz 1844. godine, Protocollo di classificazione dei Terreni del Comune di Blatta assunto in data di oggi a senso delle prescrizioni del N. 37 dell' istruzione relativa ai lavori preliminari per l'estimo censuario; Estimo della rendita in naturali del Comune di Blatta, N. 1. Divisione delle Classi

44 Isto.

45 HR-DAST-152. Arhiv mapa za Dalmaciju, Blato – Blata (kotar Korčula I, Corzula), originalni planovi, zapisnici čestica zgrada i zemlje iz 1837. godine.

46 Isto. Ekonomski opis iz 1844. godine, Protocollo di classificazione dei Terreni del Comune di Blatta assunto in data di oggi a senso delle prescrizioni del N. 37 dell' istruzione relativa ai lavori preliminari per l'estimo censuario

Slika 4: Katastarski plan iz 1836. s prikazom trakastih čestica na zapadnom dijelu Donje Potirne. Različite boje označavaju vlasnike iz pojedinih rodova.

Ključna promjena koja se događa u srednjem vijeku je prestanak uzgoja vinove loze, te prelazak na gotovo pa isključivi uzgoj žitarica. Svojevrsni „kontinuitet“ s kasnom antikom predstavlja zadržavanje maslina i voćaka uz nasade žitarica.

S velikim oprezom, obzirom na broj nepoznanica i vremenski odmak, možemo konstatirati da je u međuvremenu došlo do promjene poljoprivrednih kultura od miješanih (interpoliranih) nasada maslina, vinograda i žitarica/mahunarki, karakterističnih za rimsko doba, prema izrazitoj kulturi žitarica u srednjem vijeku (Renes 2010: 49). Ključna promjena koja se događa u srednjem vijeku je prestanak uzgoja vinove loze, te prelazak na gotovo pa isključivi uzgoj žitarica. Svojevrsni „kontinuitet“ s kasnom antikom predstavlja zadržavanje maslina i voćaka uz nasade žitarica. U pogledu te tzv. „cerealizacije“, Potirna se uklapa u šire, europske srednjovjekovne trendove u rasponu od 9. do 14. stoljeća, koje karakterizira sve veća važnost žitarica koje su najprikladniji odgovor na zadovoljavanje potreba rastuće populacije (Renes 2010: 49).⁴⁷ Na Korčuli je to također (a možda još važnije) pitanje već spominjane samodostatnosti po pitanju žitarica.

Vlasništvo i podjela zemljišta

Početkom 19. stoljeća sve vrste zemljišta u Potirni, u samom polju i na brdima koja ga okružuju, mahom su bila u privatnom posjedu, a vrlo malo površina je pripadalo općini (komuni) i državi. Koloni su zabilježeni jedino na općinskim zemljištima koja se nalaze u podnožju Kunščara i u Gornjoj Potirni, a svi odreda su iz roda Telenta. Oni su kao koloni

držali sve vrste zemljišta: oranice, pašnjake i šume, uključujući i dva guvna. Na malobrojnim državnim parcelama koloni nisu zabilježeni, kao ni na ostalim zemljištima u privatnom posjedu. Ugovori o sijanju žitarica između vlasnika i kolona kroz sva razdoblja su vrlo rijetki, te se pretpostavlja da su bili predmet dogovora koji je ovisio o trenutnim prilikama (Dokoza 2009: 88).

Na katastarskom planu, osim vlasničke strukture i namjene parcela, možemo promatrati i njihovu organizaciju. Ona pokazuje nekoliko pravilnosti. U prvom redu se uočavaju duge trakaste čestice koje se od vrha brda spuštaju prema obroncima, ali i zahvaćaju dio ravnice u polju (slika 4). Trake pripadaju različitim rodovima. Te su čestice posve sigurno formirane umjetnom podjelom zemljišta, koja omogućava ravnopravnu raspodjelu svih tipova zemljišta (šume na brdu, kontaktne zone između brda i polja, najčešće pašnjačke namjene te oranice u polju). Najizraženije su na zapadnom dijelu polja. Primjer su parcele rodova Španić, Cetinić, Kunjašić, Bosnić, gdje se trake protežu od Grebena sve do Grdnog dolca. Na istočnom dijelu Donje Potirne, takva podjela zemljišta je manje izražena, a trakaste čestice se mahom javljaju na obroncima i rijetko zahvaćaju polje. U najravnijem dijelu polja, zapadno od Humca uočava se znatnija usitnjenost parcela čije linije pružanja ne prate toliko strukture na terenu (*meje* ili *suhozide*) jer je riječ o najmanje pregrađenom dijelu polja, koliko su rezultat različitog vlasništva, a vjerojatno i naknadnih podjela izvorno većih čestica. Naravno, oblik dijela čestica, odnosno podjela zemljišta, odražava konfiguraciju terena, kako onu prirodnu tako i strukture. Te su čestice formirane prema *mejama* (suhozidima) koji se i danas uočavaju na zračnim snimkama i na terenu. Budući da je namjena zemljišta u Potirni kroz srednji i novi vijek bila usmjerena k proizvodnji žitarica, potrebno je računati na određeni stupanj „zajedništva“ u obradi zemljišta, osobito onih dijelova za čije su se oranje koristili volovi, što je naizgled vrlo banalno, ali esencijalno pitanje. Da bi vol koji se koristi za oranje prešao s parcele jednog vlasnika na parcelu drugog, nužno je postići ne samo međusobni dogovor nego i onemogućiti fizičke prepreke, koje su čak i danas na „ravničarskim“ dijelovima Potirne uistinu izuzetno niske ili ih ni nema. Na krševitijim dijelovima gdje su *meje* visoke takvo što bi bilo teže za provesti, pa se tamo vjerojatno primjenjivala ručna obrada, a

⁴⁷ Pojam cerealizacije u predmetnom radu promatra u kontekstu razvoja tzv. otvorenih polja (eng. *open fields*) koja predstavljaju izvorno srednjovjekovni odgovor na veću potražnju za žitaricama.

Slika 5: Detalj katastarskog plana Donje Potirne iz 1906. Velika većina nekadašnjih oranica označena je kao vinograd.

vjerojatno su se, obzirom na zemljište, sadile manje kvalitetne žitarice i/ili mahunarke. Činjenica da početkom 19. stoljeća u cijeloj Potirni postoje samo tri guvna također potvrđuje zajedničko sudjelovanje ili barem određeni red i organizaciju u obradi žitarica jer je nakon žetve morao postojati i dogovor oko njihove vršidbe. Navedene karakteristike: isključivi uzgoj žitarica, nepregrađen središnji „ravničarski“ dio polja i zajedničko sudjelovanje u proizvodnji žitarica približavaju nas konceptu „otvorenog polja“ (eng. *open field*). Ono se u osnovnim crtama može definirati kao tip poljoprivrede u kojem stanovnici neke seoske zajednice obrađuju zemljište namijenjeno uzgoju žitarica na česticama koje nisu ograđene (Renes 2010: 38 – 40; Rimac 2014: 338 – 340). Smatrana „kralježnicom europske srednjovjekovne poljoprivrede“, pojava je iscrpnije obrađena u zapadnoj i sjevernoj Europi, a najslabije na Mediteranu (Renes 2010: 37, 40 – 49; Rimac 2014: 333 – 337). Poblje određivanje podtipa „otvorenog polja“, odnosno varijacije zahtijeva detaljniju razradu koja bi trebala uzeti u obzir odnos

Tijekom druge polovice 19. st. vinova loza postaje dominantna kultura ne samo u poljima nego i na novim površinama koje se stvaraju po „bandama“ do vrha brda. Vinogradi se šire nauštrb oranica, a tek manjim dijelom se formiraju krčenjem šuma i privođenjem pašnjaka poljoprivrednoj svrsi.

način obrade, podjelu zemlje, vlasničku strukturu te situaciju na terenu, uvažavajući činjenicu da ograđivanje zemljišta suhozidima na Mediteranu nije samo izraz vlasništva nego vrlo često potreba da se višak kamena odstrani iz zemlje i da se istodobno spriječi erozija.

Promjena kultura u osvit modernog doba

Sa zalaskom novog vijeka situacija se počinje mijenjati. Već se u izvještaju iz 1844. sastavljenom za potrebe katastarske izmjere općine Blato ističe trend smanjivanja oranica u korist vinograda i maslinika.⁴⁸ Krajolik i raspored kultura će se na području Blata i Vele Luke još drastičnije početi mijenjati tijekom druge polovice 19. stoljeća. Tada vinova loza postaje dominantna kultura ne samo u poljima nego i na novim površinama koje se stvaraju po „bandama“ gotovo do vrha brda (Šunjić 2019: 54 – 55). Primjer je popis imovine Nikole Andrijića pok. Kuzme iz Blata iz 1877., u kojem je navedeno pet terena u Potirni.⁴⁹ Na svima se spominje vinova loza, uz pokoje stablo maslina, a samo na jednom u kombinaciji sa žitaricama. No ova pojava je puno sveobuhvatnija! Usporedba namjene površina u Potirni iz 1836. i 1878. ukazuje na nevjerojatnu promjenu kultura.⁵⁰ Godine 1836. u Potirni je bilo gotovo 42 ha oranica (sijanica), a 1878. njihova površina je pala na svega 8 ha. S druge strane, od početnih 0,5 ha vinograda 1836. godine, 1878. zabilježeno je čak 50 ha.⁵¹ To pokazuje da se sredinom 19. stoljeća vinogradi

uglavnom šire nauštrb oranica, a tek manjim dijelom se formiraju krčenjem šuma i privođenjem pašnjaka poljoprivrednoj svrsi. Potvrdu nalazimo i na katastarskom planu Donje Potirne datiranom u 1906., na kojem je velika većina nekadašnjih oranica označena kao vinograd (slika 5).⁵² U potirskim vinogradima se, sudeći prema jednom zapisniku od 8. listopada 1897., sadio grk i „crno grožđe“!⁵³ U tom se zapisniku udovica Jaka Kunjašić rođ. Petković žali da su joj „nepoznati zlikovci“ tijekom noći s 22. na 23. rujna iz dva maštila uzeli 3 hektolitra grka i jedan crnog grožđa.

Šumska prostranstva na brdima oko Potirne krajem 1870-ih još su uvijek bila nedirnuta,⁵⁴ a početak će se značajnije eksploatirati tek prema kraju 19. stoljeća, kada se pojedine šume počinju pretvarati u vinograde, pašnjake i/ili maslinike.⁵⁵

Današnji krajolik Potirne, u kojem prevladavaju maslinici rezultat je promjene koja je započela nakon završetka Prvog svjetskog rata, kada se u korčulanskim vinogradima javlja filoksere. To nam potvrđuju naknadne bilješke, vjerojatno nastale sredinom 20. stoljeća, u upisniku čestica zemlje, prema kojem su površine pod vinovom lozom pretvarane u maslinike, voćnjake, pa čak ponovno u oranice.⁵⁶ Zbog toga nije nezamislivo da se kazivači rođeni 1930-ih jako dobro sjećaju uzgoja ječma.⁵⁷ Vinogradi su povremeno obnavljani, tj. iznova zasađivani. Tijekom 1950-ih u Potirni su podizani zadružni vinogradi unatoč novoj pojavi filokse (Barčot 2024: 123 – 124). No krajem toga desetljeća doći će do potpunog zaokreta prema maslinarstvu (Isto).

48 HR-DAST-152. Arhiv mapa za Dalmaciju, Blato – Blata (kotar Korčula I, Corzula), Ekonomski opis iz 1844. godine - Operato dell' Estimo Censuario del Comune di Blatta, Introduzione, N. 10 Prodotti dei Terreni.

49 HR-DADU-SCKL-157. Kotarski sud u Blatu, 2. Ostavinski spisi, br. 55 ½ /1877.

50 HR-DAST-152. Arhiv mapa za Dalmaciju, Blato – Blata (kotar Korčula I, Corzula), zapisnik čestica zemlje iz 1837. godine; DGU, Ispostava za katastar nekretnina Blato, Arhiva, Upisnik čestica zemlje (Protocollo delle particelle del Comune di Blatta), (1878.?). Navedeni upisnik za k. o. Blato nije datiran u godinu, no uz njega postoji zaseban upisnik čestica za k. o. Velu Luku. Čestice u njima u potpunosti odgovaraju promjenama na katastarskim planovima ucrtanima tijekom reambulacije katastra provedene tijekom 1875. (kako se navodi u Analitičkom inventaru HR-DAST-152), odnosno prvoj situaciji na katastarskim planovima iz arhive Ispostave katastra nekretnina u Blatu, koji su datirani u 1878. Stoga je u rasponu godina između 1875. i 1878., kao „referentna“ godina ovdje određena najkasnija moguća – 1878., a tom godinom (pod upitnikom) je ujedno datiran i upisnik, no ove promjene se de facto odnose na drugu polovicu 1870-ih.

51 U analizi je promatran slijed čestica od 11909 do 12644 u zapisniku iz 1837. te od 11909/1 do 12644 u upisniku iz 1878 (?). Ukupna promatrana površina u Potirni iznosi oko 240 ha 1837. (tj. 1836.) odnosno 246,8 ha 1878 (?). Razlika od gotovo 7 ha rezultat je činjenice što površine pojedinih površine čestica u zapisniku iz 1837. nisu vidljive zbog slijepljenih stranica, pa je za te čestice napravljena procjena. Također, moguće je da su tijekom reambulacije katastra 1875., pojedine čestice zahvatile dio površina susjednih čestica koje nisu bile predmet analize. Bez obzira na odstupanje manje od 3 % dobivamo vrlo dobre pokazatelje.

52 HR-DADU-SCKL-1018. Osobni fond Petković-Kovač, Katastarski planovi Potirne iz 1906.

53 HR-DADU-SCKL-157. Kotarski sud u Blatu, Prekršajni spisi, A 49/97.

54 U slijedu čestica od 11909 do 12644, 1836. je evidentirano oko 161 ha, a godine 1878. nešto manje od 164 ha šuma. Razlika od tri hektara rezultat je činjenice što površine pojedinih površine čestica u zapisniku iz 1837. nisu vidljive zbog slijepljenih stranica.

55 Naknadne bilješke u upisniku iz 1878. (?), prema kojima su promjene evidentirane na gotovo 40 % šumskih površina (tj. 62 ha). Budući da su te naknadne bilješke/upisi nesustavni i ne mogu se pouzdano datirati, ovaj podatak je samo indikativan, no dio je vezan uz agrarnu reformu, a jedan dio je još kasniji, vjerojatno iz polovice 20. stoljeća.

56 DGU, Ispostava za katastar nekretnina Blato, Arhiva, Upisnik čestica zemlje (Protocollo delle particelle del Comune di Blatta), (1878.?). Ove naknadne upise nije moguće pouzdano datirati u godinu, ali očito je da su vezane uz agrarnu reformu.

57 Barčot 2018.

Netaknuto prostranstvo općinske šume i nastanak Duba

Za razliku od šuma na Grebenu, Čelinjaku, brdu s kotom 221 te sjevernih padina Gradca, koje su bile u privatnom posjedu, kompletan potez južnih, vanjskih padina brda od Karbuna, Zaglava, preko južnih padina Gradca te Šaknja rata, završno s Poplatom bio je u općinskom vlasništvu. Riječ je o ogromnoj površini od gotovo 1222 ha, koja je bila obuhvaćena jednom jedinom česticom (12878), prekrivenom niskom šumom bora („bosco d'alberi mezza resinosi"). Ta čestica čini više od jedne desetine svih zemljišta na području Blata i Vele Luke, a bila je u komunalnom/općinskom vlasništvu još od srednjeg vijeka budući da se u katastiku Korčulanskog statuta predjeli od Malog Zaglava do Lovišća, Treporti, Šaknja rat, itd. navode kao posjedi komune, a paljenje šuma i pravljenje lazova zapravo je zabranjeno na svim vanjskim stranama još od srednjeg vijeka (Šeparović 1987: 149, 163 – 164).⁵⁸

Na području koje je 1836. označeno kao Navišće, tijekom druge polovice 19. st. svjedočimo začetku sela Dub. Nastanak naselja vezan je uz kolonatski odnos kojeg su sredinom 19. st. na općinskom zemljištu zasnovale pojedine obitelji (Šimunović, Martinović, Pirović, Favro, Surjan i Gavranić).

„Nagrizanje“ te velike komunalne čestice 12878 započinje već polovicom 19. stoljeća. O njoj svjedoče prve naknadno nastale promjene koje su tijekom reambulacije katastra 1875. ucrtavane svijetlocrvenom bojom na originalne planove prve izmjere (slika 6). Tako na području koje je na

katastarskom planu iz 1836. označeno kao *Navišće*, tijekom druge polovice 19. stoljeća svjedočimo začetku sela Dub. Sudeći prema popisu „kolonija“, tj. davanja općini iz 1864.,⁵⁹ nastanak naselja vezan je uz kolonatski odnos kojeg su sredinom 19. stoljeća, svakako između 1836. i 1864., na općinskom zemljištu zasnovale pojedine obitelji. Među tim „pionirima“ Duba spominju se prezimena Šimunović, Martinović, Pirović, Favro, Surjan i Gavranić. Obzirom da su sva davanja vezana uz vino, očito je da je riječ o klasičnom obrascu krčenja općinskog šumskog zemljišta za stvaranje novih vinograda, što potvrđuju i vinogradi zabilježeni u upisniku čestica zemlje k. o. Blato 1878 (?).⁶⁰ Uz prve vinograde zasađene na iskrcenom terenu organiziranom u terase sagrađene su tri kuće s vlasnicima iz roda Surjan Bilac i Martinović Tuta.⁶¹ Nije poznato jesu li te obitelji već tada počele živjeti tamo, o čemu najranija svjedočanstva postoje za 20. stoljeća, kada se broj kuća još više povećava. Pored kuća nastaje i cesta prema jugoistočnom rubu Sitnice, a na suprotnoj strani završava na mjestu gdje će na kraju 19. stoljeća nastati zaseok Favro-Velo.⁶² Put prema Kozjači u drugoj polovici 19. stoljeća još uvijek nije postojao.

Život i stanovanje u Potirni

Početkom 19. stoljeća na širem području Potirne postojale su svega tri kuće u kojima se stanovalo. U zaseoku Šimunović, ispod današnje ceste prema Poplatu, nalazio se sklop kojeg su činile stambena kuća – prizemnica s jednom prostorijom od 50 m² te dvije štale od 20 m² u vlasništvu Viska Šimunovića – Cindra. Oko kuće se nalazio vinograd te nekoliko manjih oranica na kojima se sadilo žito. Dio zemljišta i šume iznad kuće Šimunović su

58 Statutarna odredba gl. CLXXVIII. odnosi se na područje od Ražnjića (Lumbarda, op. MŠ) do Grdače u Blatu, a s južne strane od Strečice do Privale.

59 HR-DADU-SCKL-313. Općina Korčula, Protocollo di estimo delle ceve pendenti sopra fondi comunali nei contorni della Comune censuria di Blatta (...) 13. 9. 1864.

60 DGU, Ispostava za katastar nekretnina Blato, Upisnik čestica zemlje (Protocollo delle particelle del Comune di Blatta), (1878.?), k. č. 12878/100 – 12878/151 su upisane kao vinogradi.

61 Katastarske čestice zgrada *900/1, *900/5 i *900/7 su ucrtane već tijekom reambulacije katastra 1875., čime se vjerojatno mogu datirati oko polovice 19. st. U upisniku čestica k. o. Blato iz 1878. (?) nisu zabilježene čestice zgrada, a vlasnici su određeni prema povijesnim upisima dostupnima u e-izvadcima.

62 DGU, Ispostava za katastar nekretnina Blato, Skica premjera br. 171/1903. Prema skici premjera prve kuće evidentirane su 1903., pa su vjerojatno nastale nešto ranije.

Slika 6: Prvi prikaz sela Dub. Na katastarskom planu iz 1836. svijetlocrvenom bojom su 1875. naknadno ucrtani vinogradi i kuće formirane polovicom 19. stoljeća krčenjem dijela k.č. 12878 k.o. Blato.

obrađivali kao koloni Petkovića. U stanju duša Blata iz 1832. nalazimo Viska Šimunovića pok. Franka sa šesteročlanom obitelji.⁶³ Osim pokoje ruševne poljske kućice, na ovom predjelu nije bilo drugih objekata. U stanju duša župe Vela Luka 1850. Šimunovići su zabilježeni u Potirni, ali s dvije nove obitelji koje su nastale vjenčanjem Viskovih sinova Franka i Marina.⁶⁴ Prve kuće iznad današnje ceste nastat će tek će u drugoj polovici 19. stoljeća.

U zaseoku Petković-Borčić nalazila se prizemnica od 40 m² Ante Petkovića pok. Ante u kojoj je 1832. uz njega stanovala njegova peteročlana obitelj.⁶⁵ Uz kuću je bila i štala od 14 m² te vinograd i manje oranice. To su bile jedine dvije građevine u tom predjelu. Vjenčanjem sinova u međuvremenu

su nastale još tri nuklearne obitelji,⁶⁶ pa su tijekom druge polovice 19. stoljeća tu dograđena još četiri objekta.

Treće mjesto na kojem se živjelo nalazi se u predjelu Marinovića doci blizu Potirne gdje je kuću od 54 m² i veliku konobu od 71,92 m² imao Petar Šimunović pok. Jurja, koji je prema podacima iz stanja duša 1832. imao šestero djece.⁶⁷ Uz kuću je bio povrtnjak te oranica i vinograd na kojem je bilo i voćaka. U stanju duša župe Vela Luka 1850. obitelj je zabilježena u „Kupinovići“ pod nadimkom Bruco te proširena s novim nuklearnim obiteljima koje su osnovali Petrovi sinovi Visko i Juraj.⁶⁸

Početkom 19. stoljeća u Potirni nalazimo isključivo nuklearne obitelji – roditelje srednje

63 HR-HDA-1448. Zbirka mikrofilmova matičnih knjiga i popisa obitelji, Stanje duša župe Blato 1832., str. 175.

64 HR-DADU-SCKL-1019. Osobni fond Zdravko Žanetić, Staro stanje duša župe Vela Luka 1850. (prijepis 1983.), 179 – 180

65 HR-HDA-1448. Zbirka mikrofilmova matičnih knjiga i popisa obitelji, Stanje duša župe Blato 1832., str. 125. Glavni nedostatak stanja duša je taj da ne bilježi mjesta na kojima obitelji žive.

66 HR-DADU-SCKL-1019. Osobni fond Zdravko Žanetić, Staro stanje duša župe Vela Luka 1850. (prijepis 1983.), 124. U ovom stanju duša navodi se da obitelj živi u Veloj Luci, a ne Potirni.

67 HR-HDA-1448. Zbirka mikrofilmova matičnih knjiga i popisa obitelji, Stanje duša župe Blato 1832., str. 174.

68 HR-DADU-SCKL-1019. Osobni fond Zdravko Žanetić, Staro stanje duša župe Vela Luka 1850. (prijepis 1983.), 178

životne dobi s nevjenčanom djecom od 0 do 22 godine. Svi žive u prizemnicama s jednom prostorijom od oko 50 kvadrata te imaju neki pomoćni objekt, štalu ili konobu. U blizini su im vinogradi, vrtovi i oranice. Već je navedeno da su ta tri vinograda uz njihove kuće bila jedina u Potirni. Još su u srednjem vijeku vinogradi bili neizostavan dio takvih imanja na Korčuli (Dokoza 2009: 24). Sva zemlja koju ti vlasnici u Potirni imaju nalazi se isključivo uz njihove kuće. To nam sugerira da su ove obitelji stvorile mala zaokružena imanja koja su im vjerojatno omogućavala određenu razinu samodostatnosti. Neobično je što u blizini kuća nije zabilježena nijedna cisterna, a sasvim sigurno su morale postojati. Maleni domovi u kojima obitelj stanuje u jednoj ili dvije prostorije uobičajen je način stanovanja diljem Europe (Sarti 2006: 87). Život u prizemnicama s jednom prostorijom možemo smatrati novovjekovnim ruralnim standardom korčulanskog prostora (Šunjić 2018). Takav način stanovanja na nedalekom Gornjem Dubu zabilježen je i stotinu godina kasnije. Živjelo se i spavalo u prizemnicama od dvadesetak kvadrata. Iz kazivanja je poznato da bi svi članovi obitelji ležali zajedno u istoj odjeći u kojoj bi boravili preko dana - pod bi se navečer prekrio daskama i na njega postavile veće sa slamom (Žuvela 2017a).

Nije poznato kada su se točno ove obitelji nastanile u Potirni. Obzirom na dob kućedomaćina od 38 do 48 godina, to se najkasnije može smjestiti u početak 19. stoljeća. Kraj 18. ili početak 19. st. se i u kazivanjima spominje kao vrijeme njihovog trajnog naseljavanja u Potirni (Žuvela 2017).⁶⁹ Blatski anagrafi gotovo nikada ne bilježe točno prebivalište, pa se i u slučaju ovih obitelji kao mjesto stanovanja navodi isključivo Blato, dok kazivanja upućuju na Velu Luku kao ishodišno naselje. Na pitanje jesu li njihovi roditelji ili drugi preci živjeli na istom mjestu za sada nije moguće odgovoriti. Moguće je da su se ovi novovjenčani parovi odselili u Potirnu upravo kako bi se odijelili od roditeljske obitelji i tamo zasnovali vlastitu. Sličan obrazac prisutan je i danas.

Dakle, tridesetih godina 19. st., u Potirni je živjela 21 osoba. Iako je karakter stanovanja sasvim drugačiji, taj broj nije puno odmakao od procjene od 18 osoba za rimsko imanje (Radić 2005: 28). No što je s više od trinaest stoljeća

između?! Nedvosmislenih dokaza o trajnom ili povremenom stanovanju u Potirni nema. Jedini kasnosrednjovjekovni navod koji smješta Vidoša Radoslavića u Sutvaru treba odbaciti. Posredni dokazi za stanovanje u 18. stoljeću ipak postoje. U manjku dokaza o životu možemo pružiti crticu o smrti koja se dogodila upravo u vrijeme branja maslina. Dana 25. listopada 1763. Donko Bačetić Ban je pao sa stabla masline u Potirni, te je u vrlo teškom stanju dao sastaviti oporuku u kojoj se spominje i ledina na Podgrebenu gdje se ta nesreća dogodila.⁷⁰ Katastarski podaci iz 1836. pokazuju da su Bačetići imali zemlju neposredno ispod škole u Potirni. Iako se u oporuci izrijeком ne spominje poljska kućica, u katastru su zabilježene i ucrtane dvije ruševne kuće roda Bačetić Ban, u kojima se zacijelo morao odigravati ovaj dramatičan trenutak, koji ne samo da svjedoči kraju jednog čovjeka nego i sezonalitetu života. Još jedan smrtni slučaj zabilježen u Potirni vezan je ponovno uz rod/obitelj Bačetić Ban. „U kući u Potirni“ 19. svibnja 1716. umrla je Palma Bačetić Ban, koja je, po svemu sudeći, morala biti Donkova majka.⁷¹ Iako su imali kuće u Blatu (u Donkovoju oporuci spominju se dvije), očito je da je obitelj boravila u Potirni. Na takav karakter stanovanja u Potirni upućuje način gospodarenja zemljištem. Zbog dokaza o kontinuitetu obrade zemljišta, a osobito angažmana kojeg je uzgoj žitarica zahtijevao, svakako treba računati da su ljudi ovdje morali povremeno boraviti. Tome su stoljećima služile mnogobrojne kućice zabilježene prvi put na katastarskom planu 1836. Postojanje tih građevina obično se uzima kao indikator srednjovjekovnih imanja (selišta), o kojima se također ne zna puno toga osim da je njihov karakter znatno drugačiji od onih na kopnu, ali su bile nužne zbog udaljenosti mjesta obrade od naselja (Dokoza 2009: 24). No ono što zbunjuje, ne samo kod Potirne nego i na nizu drugih predjela na području Blata i Vele Luke jest činjenica da su takve kućice 1836. već uglavnom bile ruševne. Na području Potirne 1836. je ucrtano 78 građevina čija je prosječna kvadratura iznosila oko 18 m². Najveći

70 HR-DADU-SCKL-75. Bilježnici Korčule za mletačke uprave. Serija Oporuke, Oporuka Donka (Bačetića) Bana, br. 652/1763, 25. 10. 1763.

71 Arhiv Dubrovačke biskupije, Matična knjiga umrlih župe Blato, 1716. i Stanje duša župe Blato 1737. U potonjem stanju duša bilježe se dva kućanstva Bačetića: u jednom živi bračni par Ivan i Antonija, a u drugom udovac Luka Bačetić koji je imao sinove Petra i Donka.

69 Kazivanje Nikše Petkovića Borčića, 2023.

Foto: Dino Cetinić

1830-ih u Potirni je živjela 21 osoba. Iako je karakter stanovanja sasvim drugačiji, taj broj nije puno odmakao od procjene od 18 osoba za rimsko imanje. No što je s više od trinaest stoljeća između?! Nedvosmislenih dokaza o trajnom ili povremenom stanovanju nema, no ima posrednih poput onih vezanih uz obitelj Bačetić Ban.

broj njih (67,94 %) je već tada bio u ruševnom stanju i označen kao *rovina*, *ruina* i *muracca*. U funkciji je bilo tek nešto manje od trećine građevina. Mahom je riječ o štalama, sjenicima (*fenile*) i podrumima (*cantina*), a pobliže su definirane kao štale ili skloništa (*casetta di ricovero*), iz čega bi se dalo zaključiti da se u njima moglo i boraviti. Svi su ti objekti građeni identično – male prizemnice zidane u suhozidu, pa njihova arhitektura ne upućuje na specifičnu namjenu (sjenik, štala, podrum) koju iščitavamo u katastarskim podacima. Zanimljivo je da su sve kuće raspoređene na način da zaobilaze „ravničarske“ dijelove polja, dakle istom logikom koju primjećujemo kod rasporeda prapovijesnih gomila. Najveći broj kućica nalazi se na krševitom predjelu iznad Grdnog dolca (Sutvara), gdje se u njihovom rasporedu vidi tendencija okupljanja i zbijanja, ali bez rodovskog predznaka. Datacija tih kuća vjerojatno odgovara i vremenu privođenja poljoprivrednoj svrsi toga područja. Sve ostale kuće nalaze se na kontaktnim područjima brda i polja, ali iznad „linije“ obrade zemljišta.

Ako se od srednjeg vijeka ništa ključno nije promijenilo u načinu gospodarenja (iste kulture – ista tehnika i način obrade – ista vrsta transporta), a poljoprivreda je obzirom na rast broja stanovnika morala postajati još intenzivnija, ponovno se nameće pitanje zbog čega se u nekom trenutku te kućice zapuštaju?! Svojim su vlasnicima jednako bile potrebne u 16., 17. ili 18. st.

Zaključak

Analiza povijesnih dokumenata, katastarskih podataka i literature ukazuje da je Potirna tijekom kasnog srednjeg vijeka i novom vijeku bila prostor namijenjen uzgoju žitarica. Na oranicama su se mahom uzgajali ječam, mahunarke i nešto manje pšenica. Kontinuitet u gospodarenju prostorom govori o izrazitoj konzervativnosti korčulanske komune, a isti način korištenja zemljišta se, vjerojatno po inerciji, zadržao i tijekom prvih godina austrijske uprave. Kamene kućice koje su se nalazile uz zemlje svojih vlasnika već su početkom 19. stoljeća u najvećem broju bile ruševne, a o vremenu njihove gradnje teško je dati bilo kakvu procjenu, osim najšire moguće koja obuhvaća srednji i novi vijek. Do velike prekretnice dolazi tijekom sredine 19. stoljeća, kada se ova žitnica pretvara u vinograd. Proces krčenja šuma na padinama okolnih brda pokrenuo se tek krajem 19. stoljeća. Svjedoči tome i promjena koja je zahvatila jednu od najvećih čestica na ovom otoku 12878, gdje se na komunalnom/općinskom zemljištu počinju stvarati vinogradi, pašnjaci i naselja poput Duba. U podlozi svih tih promjena stoji vinska konjunktura i demografska tranzicija, tj. nagli rast broja stanovnika. Uzgoj vinove loze bio je kratkog daha i već ju je polovicom 20. stoljeća zamijenila maslina. Zanimljivo je da je kasnosrednjovjekovno-novovjekovni sloj potirnske toponimije početkom 20. stoljeća gotovo u potpunosti preslojen novim, pa su mnogobrojna imena predjela u potpunosti zaboravljena (*Nožan*, *Radušin potok*, *Ograda*, *Karščinčica*, *Zunjeva lokva*, *Zunjeva njiva*, *Zagomilje*, *Potkučišće*, *Takan*, *Kopazje*, *Bakotinski laz*), slabo korištena, iako sasvim evidentna (*Podgreben*, *Podgradac*) ili su pak ostala bez preciznije prostorne odrednice (*Sutvara*).

Upravo dokumenti s ovim potirnskim toponimima, na kojima su se nalazile oranice, ledine ili grebenasti tereni okruženi šumom potvrđuju identičan način upotrebe zemljišta, tj. kultura kao na prvom konkretnom kartografskom prikazu iz 1836. godine, a već spomenuta konzervativnost komune daje više nego dobar oslonac da uzgoj žitarica pretpostavimo i u ranijim razdobljima srednjeg vijeka ne samo u Potirni nego i na nizu žitorodnih polja (Bradat, Njivica, Pojica i dr.), te što je još važnije, izvučemo sličan zaključak u vezi korištenja prostora općenito. Mnogobrojne analogije za funkcioniranje rimskih imanja s jedne strane, te dokazani kontinuitet upotrebe žitarica u kasnom srednjem i

Foto: Dino Cetinić

Postoji opravdana pretpostavka da promjene krajolika između 14. i početka 19. stoljeća na krajnjem zapadnom dijelu otoka Korčule nisu ni izbliza tako drastične kao one koje će uslijediti krajem 19. stoljeća.

novom vijeku, dopuštaju nam da pretpostavimo da je između kasne antike i ranog srednjeg vijeka došlo do prijelaza od mješovitih nasada prema uzgoju žitarica, s naglaskom na napuštanju vinogradarstva. Ta preorijentacija vremenski „lebdi u zraku“ jer za razliku od dobro posvjedočenog kasnoantičkog horizonta 6. stoljeća, rani srednji vijek i dalje predstavlja najslabije poznato razdoblje na Korčuli. Obradeno gradivo i metodologija rada ne mogu dati precizan odgovor na pitanje o počecima, kulturama i opsegu obrade u Potirni tijekom najvećeg dijela srednjeg vijeka. U dosadašnjim razmatranjima ove teme pretpostavlja se da su upravo polja bili prvi prostori koje je novopridošlo slavensko

stanovništvo koristilo, a krčenje i obrađivanje novih površina (lazova) dovršeno je u 14. stoljeću, kada se definitivno otvara potreba za jasnijim uređenjem i organizacijom prostora. Možemo zaključiti da se mogućnosti dodatnog preoblikovanja krajolika posljedično znatno reduciraju, te postoji opravdana pretpostavka da promjene krajolika između 14. i početka 19. stoljeća na krajnjem zapadnom dijelu otoka Korčule nisu ni izbliza tako drastične kao one koje će uslijediti krajem 19. stoljeća. Otvoreno ostaje i pitanje o dataciji struktura (suhozidnih *meja*, ograda koje one formiraju i kućica uz njih) koje zatičemo u prostoru Potirne. Brojni brončanodobni/željeznodobni i rimski materijalni ostaci samo nam indirektno sugeriraju potencijalno područje obrade u tim razdobljima. U mnoštvu *meja*, koje su građene istom suhozidnom tehnikom teško je razaznati različite vremenske slojeve. Suhozidne strukture su toliko brojne da bi se tek njihovim detaljnim dokumentiranjem, „preklapanjem“ s katastarskim međama i detaljnom usporedbom s vlasničkom strukturom iz franciskanskog katastra mogao dobiti jasniji uvid u njihovu dataciju i znatno pouzdanije određivanje obradivih površina i podjele zemljišta u različitim povijesnim razdobljima.

Izvori**HR-DADU-SCKL (Državni arhiv u Dubrovniku, Arhivski sabirni centar Korčula – Lastovo)**

75. Bilježnici Korčule za mletačke uprave

157. Kotarski sud u Blatu

269. Obitelj Šeman

311. Općina Korčula

313. Općina Korčula

459. Obiteljski fond Arneri

527. Kotarsko poglavarstvo Korčula

694. Narodni odbor općine Vela Luka

999. Obiteljski fond Tabain

1018. Osobni fond Petković-Kovač

1019. Osobni fond Zdravko Žanetić

Kalogjera, A., Izvori za povijest otoka Korčule 9, Spisi javnih bilježnika 2, Zagreb, 1980. (neobjavljeno)

Kalogjera, A. Izvori za povijest otoka Korčule 1, Spisi javnog bilježnika Jerka Miroševića, 1641. – 1679., Zagreb, 1978. (neobjavljeno)

Kalogjera, A., Izvori za povijest otoka Korčule 11, Spisi javnih bilježnika 3, Zagreb, 1981. (neobjavljeno)

HR-DAST (Državni arhiv u Splitu)

152. Arhiv mapa za Dalmaciju, Blato – Blata (kotar Korčula I, Corzula)

HR-HDA (Hrvatski državni arhiv)

1448. Zbirka mikrofilmova matičnih knjiga i popisa obitelji, Stanje duša župe Blato 1832.

Biskupijski arhiv u Dubrovniku, Matična knjiga umrlih župe Blato, 1716.; Stanje duša župe Blato 1737.

DGU, Područni ured Blato, Skice premjera; Upisnik čestica zemlje (Protocollo delle particelle del Comune di Blatta), (1878.?)

Literatura

Barčot, Tonko. „Škola u koju učenici nisu kročili: o izgradnji škole i propasti Potirne“. *Luško libro* 19. Zagreb 2011., str. 90 – 99.

Barčot, Tonko. „Hrana i piće masa: fragmenti životne svakodnevice: ječam ozimac i jarić“, 2018. (neobjavljeno)

Barčot, Tonko. „Zadugarstvo Vele Luke – skica povijesnog pregleda“. U: *Zadugarstvo civilizacijska stečevina*. Čara: KUD Petar Crnomir, 2024, str. 125 – 130.

Borzić, Igor. *Otok Korčula – primjer romanizacije dalmatinskog otoka: magistarska radnja*, Zadar: Sveučilište u Zadru, 2007.

Borzić, Igor i Radić, Dinko. „Rezultati rekognosciranja gradinskog naselja Brdo-Stine kod Žrnova na otoku Korčuli“. *Archaeologia Adriatica*, Vol. 15 No. 1. Zadar 2021., str. 341 – 369.

Braudel, Fernand., *Materijalna civilizacija, ekonomija i kapitalizam od XV. do XVIII. stoljeća: strukture svakidašnjice: sv.1*, Zagreb: „August Cesarec“, 1992. (prijev. D. Celebrini i dr.)

Cato, Marcus Porcius Maior. *De Agricultura*, dostupno na: https://penelope.uchicago.edu/Thayer/L/Roman/Texts/Cato/De_Agricultura/A*.html (17. 12. 2022.)

Dokoza, Serđo. „Iz gospodarske i društvene povijesti Blata do XVIII. st.“ U: *Blato do kraja 18. stoljeća: zbornik radova znanstvenog skupa održanog u Blatu u kolovozu 2003. godine: svezak 1*, Blato: Općina Blato, Poglavarstvo, 2003., str. 117 – 138.

Dokoza, Serđo. „Toponimija Blata u srednjem vijeku“. U: *Blato do kraja 18. stoljeća: zbornik radova znanstvenog skupa održanog u Blatu u kolovozu 2005. godine pod pokroviteljstvom HAZU – Zagreb u organizaciji općine Blato: svezak 3*, Blato: Općina Blato, 2005., str. 49 – 62.

Dokoza, Serđo. *Dinamika otočnog prostora: društvena i gospodarska povijest Korčule u razvijenom srednjem vijeku*. Split: Književni krug, 2009.

Foretić, Vinko. *Otok Korčula u srednjem vijeku do g. 1420*. Zagreb: JAZU, 1940.

Kalođera, Ante., „Evolucija reljefa otoka Korčule“. *Geografski glasnik* 38. Zagreb, 1976., str. 157 – 174.

Krklec, Kristina, Ljubenkov, Igor i Bensa, Aleksandra. „Prirodni resursi otoka Korčule“. *Geoadria*, vol. 16, no. 1. Zadar 2011., str. 3 – 25.

Kulenović, Neda, Glavaš, Vedrana i Kulenović, Igor. „Zračna arheologija kao metoda identifikacije formacije krškog kulturnog krajolika“. *Archaeologia Adriatica* Vol. 15 No. 1. Zadar 2021., str. 611 – 643.

Marinović, Ante. „Blato na razmeđu XVIII. i XIX. stoljeća, prije i nakon dolaska sv. Vincence 1795.“. U: *Duhovni i svjetovni obzori Blata na Korčuli: zbornik radova znanstveno-stručnog skupa održanog 26. travnja 1995. godine u Blatu na Korčuli o 200. obljetnici svete Vincence zaštitnice Blata*, Zagreb – Blato, 1995., str. 89 – 99.

Mirošević, Lena i Faričić, Josip. „Otok Korčula na ranonovovjekovnim kartama“. *Kartografija i geoinformacije*, vol. 21, br. izv. / spec. Zagreb 2022., str. 99-125.

Perkić, Domagoj. *Gradine, gomile i špilje: zapadno dubrovačko područje*, Dubrovnik: Dubrovački muzeji, 2018.

Radić, Dinko. „Topografija otoka Korčule“. U: *Arheološka istraživanja na području otoka Korčule i Lastova: Vela Luka i Korčula, 18.-20. travnja 1991.*, Zagreb: Hrvatsko arheološko društvo, 2001., str. 25 – 48.

Radić, Dinko. „Prostor općine Blato krajem brončanog i početkom željeznog doba“. U: *Blato do kraja 18. stoljeća: zbornik radova znanstvenog skupa održanog u Blatu u kolovozu 2004. godine pod pokroviteljstvom HAZU – Zagreb u organizaciji općine Blato: svezak 2*, Blato: Općina Blato, 2004., str. 35 – 46.

Radić, Dinko. „Potirna“. U: *Blato do kraja 18. stoljeća: zbornik radova znanstvenog skupa održanog u Blatu u kolovozu 2005. godine pod pokroviteljstvom HAZU – Zagreb u organizaciji općine Blato: svezak 3*, Blato: Općina Blato, 2005., str. 23 – 32.

Radić, Dinko. i Borzić, Igor. „Otok Korčula i Blatsko polje“. U: *Grad mrtvih nad poljem života: nekropola gradinskog naselja Kopila na otoku Korčuli*, Zadar: Muzej antičkog stakla, 2017., str. 9 – 18.

Radić, Dinko i Borzić, Igor. „Gradinsko naselje Kopila“. U: *Grad mrtvih nad poljem života: nekropola gradinskog naselja Kopila na otoku Korčuli*, Zadar: Muzej antičkog stakla, 2017., str. 35 – 60.

Renes, Hans. „Grainlands: the landscape of open fields in a European perspective“. *Landscape History* Vol. 31, Issue 2, 2010. , str. 37 – 70.

Rimac, Marko. „Ima li u Hrvatskoj open fielda?: zemljišna razdioba u selu Vojnić 1705. godine“. U: *Spalatumque dedit ortum: zbornik povodom desete godišnjice Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta u Splitu*, Split: Filozofski fakultet – Odsjek za povijest, 2014., str. 333 – 388.

Sarti, Raffaella. *Živjeti u kući. Stanovanje, prehrana i odijevanje u novovjekovnoj Europi (1500. - 1800.)*. Zagreb: Ibis grafika, 2006.

Šeparović, Zvonimir (ur.). *Korčulanski statut: statut grada i otoka Korčule iz 1214. godine*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti: Pravni fakultet: Grafički zavod Hrvatske; Split: Pravni fakultet; Korčula: Skupština općine, 1987.

Šunjić, Maja. „Kako je Vela Luka izgledala 1836. godine“. *Lanterna: časopis za kulturu* 3. Vela Luka 2019., str. 45 – 63.

Varro, Marcus Terentius: *De re rustica*, dostupno na: https://penelope.uchicago.edu/Thayer/L/Roman/Texts/Varro/de_Re_Rustica/1*.html (17. 12. 2022.)

Zaninović, Marin. „Antičke podjele zemljišta na Korčuli i Pelješcu“. U: *Arheološka istraživanja na području otoka Korčule i Lastova: Vela Luka i Korčula, 18.-20. travnja 1991.* Zagreb: Hrvatsko arheološko društvo, 2001., str. 147–160.

Zaninović, Marin. *Ilirsko pleme Delmati*. Šibenik: Ogranak Matice hrvatske Šibenik; Gradska knjižnica Juraj Šižgorić, 2007.

Žuvela, Petra. „Potirna: nastanak i propast jednog naselja“. *Volim te otoče* (blog). 27. srpnja 2017. Dostupno na: <https://volimteotoce.com/2017/07/27/1590/> (18. 2. 2023.)

Žuvela, Petra. „Izgubljeno selo: Dub“. *Volim te otoče* (blog). 15. 10. 2017. Dostupno na: <https://volimteotoce.com/2017/10/15/izgubljeno-selo-dub/> (25. 12. 2022.)